

CUMHURİYET'E GEÇİŞTE ANKARA'DA EĞİTİMSEL GELİŞMELER

Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU*
İsmail GÜVEN**

ÖZ

Bu çalışmada Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine kadar Ankara'da eğitimsel gelişmeler analiz edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ile birlikte devletin idari açıdan yeniden teşkilatlanması ve eğitim kurumlarının değişimi başlamıştır. Yönetimsel açıdan merkezileşmeye ek olarak Tanzimat reformları ile eğitim politikaları ve anlayışı da değişmiştir. İstanbul'da başlayan bu değişimler daha sonra taşraya da ulaşmıştır. Bu reform politikaları Ankara'da da etkisini göstermiş, sosyo-ekonomik değişikliklere yol açmıştır. Bununla birlikte, Tanzimat reformları Ankara'daki yerel yapıyı çok fazla etkilememiş Tanzimat sonrası ortaya çıkan eğitim kurumları Ankara'yı da eğitimsel açıdan etkilemiş ve Ankara'da batılı tarzda okullar faaliyete geçmiştir. Çalışmada Tanzimat sonrasında Ankara'daki eğitimin evrimi ve dönüşümü istatistikler, yıllıklar ve arşiv dokümanlarına dayanarak analiz edilmiş ve Cumhuriyet'e nasıl bir miras bırakıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Sayısal veriler ve kurumsal değişiklikler, Tanzimat sonrasındaki değişimlerin geç de olsa Ankara'ya ulaştığını ve Ankara'daki eğitimin batılı tarzda örgütlendiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara, eğitim, Tanzimat, reform, batılılaşma

EDUCATIONAL DEVELOPMENTS IN ANKARA FROM THE TANZIMAT PERIOD TO THE REPUBLICAN PERIOD

ABSTRACT

In this study, educational developments in Ankara from the Tanzimat period to the Republican period were analyzed. In the Ottoman Empire, together with the Tanzimat, the administrative reorganization of the the educational institutions started to change.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: hsezer@humanity.ankara.edu.tr

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, E-posta: guveni@ankara.edu.tr

In addition to centralization in administration, the Tanzimat reforms changed educational policies and organizations. These changes that started first in Istanbul later reached to other provinces of Empire. This reform policy has also been influential in Ankara and led to socio-economic changes. Nevertheless, the impact of the Tanzimat reforms were less effective in Ankara and did not significantly affect the transformation of society. The educational institutions that emerged after the Tanzimat made an impact in Ankara and western style schools were opened in Ankara. In the study, the evolution and transformation of education in Ankara after Tanzimat was analyzed based on statistics, annuals and archive documents and attempted to describe what kind of heritage was left to the Republic. Numerical data and institutional changes have shown that the changes after the Tanzimat have reached to Ankara in the late years and the education in Ankara has been organized in Western style.

Keywords: *Ankara, education, Tanzimat, reform, westernization*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim yoluyla toplumu değiştirme düşüncesinin gelişmesi oldukça geç olmuştur. Batılı tarzda açılan ilk askeri okullardan sonra tereddütler oluşmuş ancak, özellikle II. Mahmut'un çabalarıyla mali ve eğitim kurumlarındaki değişim daha sonra gerçekleştirilecek reformların çekirdeğini oluşturmuştur. Tanzimat dönemi ve 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile eğitimle ilgili yasal düzenlemeler ve uygulamalar yeni bir görünüme kavuşmuştur. 1856 öncesinde geleneksel eğitim kurumları gelişme ve ilerlemeye engel olarak görülmemiş ve dini ağırlıklı eğitim etkisini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra ulusal ve uluslararası düzeydeki gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nu yeni eğitim kurumlarını oluşturmaya yöneltmiş özellikle sıbyan mektebi ve medreselerde verilen yetersiz ve geri kalmış eğitimin değiştirilmesi gerekliliği konusunda toplumun büyük kesimleri görüş birliği içinde olmuşlardır. Tam olmasa da laik ve çağdaş eğitim kurumları Tanzimat döneminin sonunda eğitim sistemindeki yerini almıştır. Bu çabaların başarıya ulaşması bazen yerel koşullara bağlı kalmıştır¹. Bu nedenle yereldeki değişimleri vermek genel olarak Osmanlı eğitiminin değişimini açıklamak açısından son derece önemlidir. Bilindiği üzere Batı örnek olarak yeni eğitim ve öğretim kurumları önce İstanbul'da açılmış daha sonra taşraya yayılmıştır. 1880 sonrasında eğitimle ilgili yenileşmeler taşrada da etkisini göstermiştir. Eğitim bütçesinin oluşturulması, eğitim yönetimi için yerel meclislerin oluşturulması ve okulların sayısının artırılması ve batı tipi okulların açılması için önlemler alınması eğitimsel

¹ Akşin S. Somel, **The modernization of public education in the Ottoman Empire, 1839-1908: Islamization, autocracy, and discipline** (Vol. 22). Brill.,2001, s. 3,4,11.

dönüşüme önemli örneklerdir. Bu çalışmada da eğitimsel yeniliklerin taşradaki görünümüne örnek olan Ankara vilayetindeki değişimler ele alınacaktır. Eğitimsel dönüşümlerin ne ölçüde başarıldığını gösterebilmek için Tanzimat öncesi durum kısaca özetlenecek daha sonra öğretim kademelerindeki sayısal ve niteliksel gelişmeler ele alınacaktır.

Ankara'nın Kısa Tarihçesi

Ankara ilkçağlardan itibaren önemli yol ve kesişme noktasında yer almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da önemli bir ticaret kenti olmasının yanı sıra yönetim merkezi olma özelliğini de barındırır. XVII. Yüzyılda Ankara sancağının merkezi olarak Anadolu eyaletine bağlı olan şehir "arpalık olarak" yüksek yöneticilere verilmiştir. III. Selim döneminde yapılan yeni düzenlemelerle özellikle taşrada Nizam-ı Cedit Ocağına bağlı birliklerin oluşturulmasında tercih edilen şehirlerden birisi olmuştur. Ankara II. Mahmut döneminde sancak merkezi olma özelliğini 1836'ya kadar sürdürmüş, Redif askeri birlikleri oluşturulunca mülki bölünmede düzenlemeler yapılmıştır. Yeni düzenlemelerle birlikte Ankara 1836'da eyalet merkezi olmuştur. 1842 yılında ise eyalet, sancak, kaza ve köy düzenlemesinden sonra da Ankara eyalet olarak kalmıştır. Bir süre Ankara'ya bağlı Yozgat eyalet yapılmış, Ankara sancağı buraya bağlanmıştır. 1851 de yeniden eyalet merkezi olmuştur. 1860'dan sonra yapılan düzenlemeler ile Kozan ile Çankırı alınmış, Bozok ve Kayseri ile Kırşehir ve Bolu Ankara'ya bağlanmıştır. 1873'te Bolu Kastamonu'ya bağlanınca Ankara eyaleti, Bozok, Kayseri, Kırşehir sancakları ile Cihanbeyli aşireti kaymakamlığından oluşmuş ve bu durum uzun süre devam etmiştir. Ankara eyalet merkezi olmanın yanısıra eskinin "Paşa Sancağı" olarak, Osmanlı idari yapılanmasına göre Ankara vilayet olarak belirlenmiş, Yozgat, Kayseri, Kırşehir, Çorum sancakları da Ankara'ya bağlanmıştır. Ankara sancağının, Ayaş, Beypazarı, Sivrihisar, Nallıhan, Haymana, Yabanabad (Kızılcahamam), Bala, Kalecik adlı 9 kazası bulunmaktaydı. Ayrıca kazalar nahiyelere bölünmüştür.

Ankara, 1830 tarihinde nüfusu üzerinde yapılan bir çalışmada şehrin sanayisinin ve eğitiminin oldukça geri olduğu vurgulanmıştır. Ankara konusunda yapılan bir çalışmada yükseköğretim çağında bulunan (15-29 yaşları arasındaki) 750 kişi için Ankara'daki medreselerde ancak 4 müderrisin bulunduğu, ilk ve orta öğretimde ise nüfusu 25 bin dolayında olan şehirde sadece yedi mektep hocası olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda 19. Yüzyılın başlarında Ankara'nın, 25 bin dolayında nüfusa sahip geleneksel bir Anadolu şehri olduğu ortaya çıkmaktadır Kayıtlardan Ankara-Eskişehir-İstanbul

demiryolu hattının açık olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte karayolu ağı da oldukça zayıf ve yetersizdir².

Tanzimat Döneminde Osmanlı İmparatorluğu idari açıdan eyalet yönetiminde reformlar yapmıştır. Reformlar eyalet yönetimini merkeze bağlayıp böylece merkezi yönetimin taleplerini yerine getirecek olan devlet görevlileri arasında hiyerarşi oluşturmayı öngörüyordu. Merkezileştirmeye ek olarak Tanzimat reformları eyaletlerin sosyo-ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı ve vergi gelirlerini artırmayı da hedefliyordu. Bu reform politikaları Ankara'yı da etkilemiş, idari, sosyo-ekonomik ve eğitimsel değişikliklere yol açmıştır³. Ankara aslında Cumhuriyet dönemi öncesinde tipik bir ticaret şehridir. Ulaşım yollarının kesişmesi ve yönetsel olarak önem kazanması Ankara'ya bürokratik ayrıcalık kazandırmıştır. Ankara XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da eğitimli nüfusu en fazla olan üçüncü merkezidir. 850000 kişiden 31081 kişi yani nüfusun yaklaşık %3,66'sı okuryazardır. Başkent olarak seçilmesi de rastlantısal değildir⁴. Bu açıdan Ankara'nın tarihinin çok yönlü araştırılmasına gerek duyulmuş ve önemli çalışmalar da yapılmıştır⁵. Bu çalışmalar Ankara'nın sosyal, siyasi ve kültürel tarihini ele almışlar eğitimsel gelişmelere belli ölçülerde yer vermişlerdir. Ankara'nın Cumhuriyet dönemi öncesinde eğitim tarihine ayrıntılı olarak yer veren birinci el belgelerde Ankara'nın eğitim tarihine ilişkin çok az veriye rastlanmaktadır. Ayrıca monografiler ya da diğer çalışmalar da eğitim konusunu başlıklar halinde ele almıştır. Bu çalışma Ankara'nın başkent olmadan önceki eğitim tarihine ışık tutabilmek için Osmanlı Arşivleri ve Salnameler 'den elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

² Musa Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", **Osmanlı Araştırmaları**, 1980, Sayı 1. s.117, Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Memalik-i Osmaniye Cep Atlası*, Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1323 s. 128-134.

³ Ali, Akyıldız, (1993). **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul: Eren Yayınları. 1993 , s.14.

⁴ **Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319**, s.376 (Bundan sonra Salname-i Maarif, 1316, 1317, ... şeklinde verilecektir.)

⁵ Özer Ergenç, "1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü**, Ankara. 1973 , Ayrıca Bkz. Özer Ergenç,... "XVII.Yüzyılın Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies I**, İstanbul1980,. Avram Galanti, . **Ankara tarihi I-II**, (2. baskı). Ankara: Çağlar Yayınları, 2005, Rifat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, 1785-1840)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986, Hülya Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, TÜSOKTAR Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi, XXVII Dizi, Sayı 9, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2006 Musa, Çadircı, M. . "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", **Osmanlı Araştırmaları 1980**, Sayı 1. s.117.

Çalışmada, Tanzimat sonrasında Ankara'daki eğitimin gelişimi ve dönüşümü istatistikler, yıllıklar ve arşiv dokümanlarına dayalı olarak analiz edilmiş ve Cumhuriyet'e nasıl bir miras bırakıldığı ele alınmıştır.

Tanzimat Öncesinde Ankara'da Eğitim

Tanzimat öncesinde Ankara'da eğitime bakıldığında Osmanlı İmparatorluğunun Klasik dönemine özgü eğitim uygulamalarını yansıttığı görülecektir. XVI. Yüzyıl şer'iye sicillerini ele alan bir çalışmada cami, mescit gibi dini ve toplumsal özellik taşıyan kurumların yanı sıra geleneksel sıbyan mektepleri ve medreselerin olduğu ortaya çıkarılmıştır. XVI. Yüzyılda Ankara'da 50 mescit, 14 cami ve 9 medrese bulunmaktaydı. Daha sonraki yüzyılları ele alan çalışmalara bakıldığında geleneksel eğitim kurumları olan medreselerin sayısının artmış olduğu görülmüştür⁶. Aynı şekilde Ankara'nın XVII. Yüzyıldaki durumu ele alan bir çalışmada ilmiye sınıfı üyeleri ve varlıklı kişilerin yardımıyla cami, medreselerin eğitim kurumu olarak hizmet verdiği kaydedilmiştir. Bu eserde ilmiye sınıfı üyelerinin ticaretle uğraştığı da vurgulanmıştır. Bu durum aslında medreselerin temel bozulma nedenlerinden birisi olup Osmanlı İmparatorluğu'nda XIV. Yüzyılda başlayan eğitimdeki değişimlerin Ankara'da da yaşanmasını göstermesi açısından ilginçtir⁷. XVIII. Yüzyılda Ankara'yı inceleyen bir başka çalışmada ise medrese sayısının arttığı ve muallimhanelerle birlikte öğretim kurumlarının sayı olarak 12'ye yükseldiği kaydedilmiştir. Bu kurumlardan ikisi muallimhane olarak düzenlenmiştir. XVIII. Yüzyıl şer'iye sicillerini ele alan bu çalışmada 17 cami, 27 mescit, 2 muallimhane, 34 vakıf ve 12 medresenin varlığının vurgulanmış olması şehirde önemli düzeyde eğitilmiş nüfus olduğuna işaret etmektedir. Bu kişiler müderris, muallim, imam-hatip, müezzin, kayyum, şeyh gibi unvanlarla çalışıyorlardı⁸. Daha sonraki yıllarda nüfus artışına paralel olarak mescitlerin daha büyük camilere dönüştüğü ve camilerin yanında da muallimhane ya da sıbyan mektebi denilen kurumların ortaya çıktığı belirlenmiştir⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat öncesi dönemine özgü eğitim kurumlarını barındırması açısından iyi bir örnek oluşturan Ankara, Tanzimat dönemi sonrasında ortaya çıkan eğitimdeki gelişmeleri de somut biçimde yansıtmaktadır.

⁶ Ergenç, a.g.e.,1973,s. 78-103.

⁷ Taş, a.g.e. s. 172.

⁸ Jülide Akyüz, **Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII.Yüzyılda Ankara (Şer'îye Sicillerinin Sayısal ve Muhteva Analizi Denemesi)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, 2003, s.72.

⁹ Özdemir, a.g.e., s.49-51.

Tanzimat Sonrasında Ankara’da Eğitimdeki Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat öncesinde okul ve eğitim kurumları merkezi otorite tarafından çok yakından kontrol edilemiyordu. Bu sistem Tanzimat Dönemi sonrasında da çok fazla değişmemiş ama batılı anlayışta organize edilen kurumlarla geleneksel Osmanlı kurumları ve eğitim anlayışı eş zamanlı olarak varlığını sürdürmüştür. Millet anlayışına dayalı sistem her dinsel ve etnik cemaate Tanzimat öncesinde kendilerine ait okulları daha doğrusu eğitimi organize etme hakkı veriyordu. Bu nedenle, Müslümanlar ve gayrimüslimler ayrı ayrı kurumlarda eğitim alıyorlardı. Tanzimat reformları bu sistemi belli düzeyde bütünleştirip Osmanlı lehine dönüştürmeyi başarmıştır. Ancak ilk ve orta öğretimin merkezileştirilmesi dinsel ve etnik cemaatlerin isteksizliği ve çocuklarının eğitimi başka bir otoriteye bırakmak istememeleri gibi nedenlerle farklı dinsel grup ve etnik cemaatleri ortak bir eğitim potasında bir araya getirme ve aynı dünya görüşüne sahip biçimde yetiştirme başılamamıştır. Tuna vilayetinde Mithat Paşa’nın zayıf kalan çabaları hariç imparatorluğun hiçbir yerinde evrensel ilköğretime geçilememiştir. Dahası da Mithat Paşa’nın bu çabaları hem Müslümanlar hem de gayrimüslimlerce dirençle karşılanmıştır. Bununla birlikte yenileşme döneminde Anadolu’da ve Balkanlar’da öncelikle gayrimüslimler yeni okulları kurma konusunda başarılı olmuşlardır. Müslümanlar da bu okulları örnek almışlardır. İlköğretim düzeyinde başılamayan bu durum yükseköğretimde daha farklı bir görünüme kavuşmuştur. Devlet Müslüman ve gayrimüslimleri lise ve yükseköğretim düzeyinde bir araya getirme ve bütünleştirme konusunda daha önemli başarılar elde etmiştir. Tanzimat sonrasında ortaya çıkan yenileşmeyle birlikte Mülkiye ve Galatasaray Lisesi gibi okullar kurulmuş ve bu okullar batı tarzında yönetim anlayışıyla organize edilip ona uygun öğretim programları uygulayarak Osmanlı’daki farklı milletleri bir araya getirerek aynı sınıflarda eğitmişlerdir. Farklı dinsel ve etnik kökenlerden gelen öğrencileri bir araya getiren bu kurumlar daha sonraki dönemlerde Osmanlı yöneticilerini eğiten merkezlere dönüşmüşlerdir¹⁰. Osmanlı devlet adamları imparatorluğun farklı bölgelerindeki vilayetlerde yeni rüştiye ve idadileri açmış olmalarına rağmen niteliksel olarak gayrimüslim okullarının gerisinde kalmışlardır. Ancak Anadolu’daki şehirlerde batı tarzı okulların sayısı artmıştır. Ankara’da bu tür okullara sahip olması özelliği ile üçüncü önemli Osmanlı vilayeti olmuştur¹¹.

¹⁰ Stanjord, j. Shaw, Some Aspects of the aims and achievements of the nineteenth-century Ottoman reformers. **Beginnings of Modernization in the Middle East**, 1968 pp.29-41.

¹¹ **Maarif Salnameleri**, (Farklı Yıllar) ayrıca Bkz. Mehmet Ö.Alkan, M. Ö. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, Tarihi İstatistikler Dizisi**, (Haz. M.Ö. Alkan) c.VI, Ankara Kasım 2000.

Tanzimat öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamış olan eğitimdeki dönüşüm devlet örgütünün dönüşümüne paralel olarak gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yönetim yapısının merkezileşmesiyle birlikte, Shaw'ın deyişiyle Osmanlı Devlet adamlarının önündeki "demir perde" açılmış eğitimi de sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür¹². Devlet eğitimi kendi görevi içinde görmeye başlamıştır. Dinsel geleneğe göre vakıflar ya da özel şahısların girişimlerine bırakılan eğitim, Tanzimat sonrasında bir kamu hizmetine dönüşmeye başlamıştır. Dini eğitimin yanı sıra laik eğitim ortaya çıkmış, eğitim devlet tarafından organize edilmiş, sınıfsal hareketlilikte önemli bir araç olarak görülmüştür. Avrupa ile yaklaşık aynı dönemlerde eğitimi ele alan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'dan önce merkezileştirme çabalarına girerek kurmuş olduğu Maarif Nezareti (1857) ile eğitim sistemini kontrol altına almak istemiştir¹³. Daha sonra yayımlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimin yasal temelleri oluşturulmuştur. Devlete sadakati sağlamak ve toplumun kalkınmasına katkıda bulunmak için eğitim kurumlarına özel önem verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bu ilkedan hareketle eğitim kurumlarını imparatorluğun her yerinde çeşitlendirmeye başlamış ve sayılarını artırmıştır. Avrupa'da zorunlu eğitim uygulamaları başlamış ve insan hakları ile vatandaşlık bilincinin gelişmesiyle birlikte eşitlik kavramı gelişmiş ve bu olgular Osmanlı toplumunu da etkilemiştir. Eğitimi kitlelere yayma çabası eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece öğretim kurumlarının sayıları hızla artmaya başlamış, yeni ortaya çıkan alanlara yönelik öğretim kurumları ve mesleki eğitim kurumları yapılandırılmıştır. Buna paralel olarak, öğretim programları ve ders kitapları da yeniden düzenlenmiş, eğitime kültürü aktarma aracı olarak daha fazla önem verilmiştir. Ders kitaplarında ulusal kimliği destekleyecek etkinlik ve içeriklere daha yoğun biçimde yer verilmiştir. Bu gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiş Tanzimat Dönemi sonrasında eğitim yeniden yapılandırılmış ve kitlelere yayılabilmesi için farklı çabalar gösterilmiştir. Batı tarzında açılan okullar ile geleneksel okullar varlığını sürdürmüştür¹⁴.

Batılı anlayışa göre kurulan okullar hem devlet hem de cemaatler tarafından kurulmuştur. Cemaatler batılı tarzda kurumları kendi anlayışlarına göre organize etmişlerdir. Osmanlı Devlet'i de ülkenin birçok bölgesine ilk, orta ve yükseköğretim düzeyinde batılı anlayışa göre organize ettiği okulları

¹² Shaw, a.g.e., s.35.

¹³ Mahmut Cevat bin eş-Şeyh Nafi., **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı**. İstanbul: Matbaa-yı Âmire. (1338) 1922). , s. 1-17.

¹⁴ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, Ankara, Uzman Yayınları, 1987 s.123.

önce İstanbul'da sonra da taşrada açmıştır. Devletin yanı sıra kişiler de bu eğitim kurumlarına ilgi göstermiş ve özel okullar açmıştır. Zorunlu eğitim kavramının devletin temel yasal metinlerinde yer alması bu tür kurumların açılmasına ivme kazandırmıştır. Temel eğitim kademesinde başlayan bu gelişmeler kısa zamanda ülke düzeyine yayılmıştır. Batılı anlayışa göre oluşturulan kurumların kurulması Maarif-i Umumiye Nizamnamesine de girmiştir. Bu nizamnameyle ülke genelinde rüştiyelerin açılması hızlanmış ve daha sonra idadi ve sultaniler de sayıca çoğalmıştır¹⁵. Taşrada açılan eğitim kurumları çeşitlenmiş ve eğitim sınıfsal hareketlilik için başvuru tek yol olmuştur. Bu gelişmeler daha sonra Cumhuriyet'in başkenti olacak Ankara'yı da etkilemiştir. Hem eski öğretim kurumları hem de yeni eğitim kurumları etkinliklerini aynı anda sürdürmüşlerdir. Selçuklu döneminde örgün öğretim kurumları dışında biçimlenerek medresenin yanı sıra varlığını sürdüren Ahilik en eski yaygın eğitim kurumu olarak Osmanlı dönemi Ankara'sında da varlığını sürdürmüştür. Ahilik kurumu içinde verilen eğitim daha çok esnaf ve sanatkârların eğitimle mesleki yükselme, dayanışma, iş ahlakı, kaliteli ürün, sevgi-saygı kurallarını özümsemeye dayalıdır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde ilk olarak Ahilik kurumuna yer verilecektir.

Ankara'da Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahilik

Ahilik küçük esnafın çırak, kalfa ve ustalarının hizmet içinde yetiştirilmesini hedefleyen, mesleklerini doğruluk-dürüstlük ilkelerine uygun olarak yapmalarını ve ayrıca eğitim görmelerini hedefleyen bir kurumdur. Anadolu'da kurulmuş olan en önemli ticari ve sosyal topluluklardan birisi olan Ahilik'in eğitimsel etkinlikleri de oldukça önemlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten devlet adamları esnaflarla dolayısıyla Ahi birlikleriyle yakından ilgilenmişlerdir. Bazı Osmanlı devlet adamlarının Ahi şeyhlerinin kızlarıyla evlenerek bunların desteğini aldıkları bilinmektedir. Kendi içinde kuralları olan Ahi birlikleri üyelerinin dayanışmasının yanı sıra sosyal ve manevi yönden de eğitimini gerçekleştirerek yetişkin eğitimi alanında devletin boş bıraktığı alanda önemli çalışmalar yapmış üyelerini yetiştirmişlerdir¹⁶. Esnaf topluluklarının oluşturduğu güçlü bir ahi geleneğine sahip olan Ankara'da Tanzimat sonrasında da medreselerin olduğu kaydedilmektedir. Örneğin Salnamelerden elde edilen bilgilere göre, ahilere ait 17 öğrencili Yeşil Ahili Medresesi ve 24 öğrencisi olan Zeynelabidin Medresesi vardır¹⁷. Ahilik, örgüt olarak, kendi iç işleyişi ile III. Sultan Ahmet

¹⁵ *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (1286), 1869*, İstanbul Matbaa-i Amire, s. 4-8.

¹⁶ Neşet, Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 71-72.

¹⁷ *Salname-i Maarif, 1318*, s.1066.

dönemine kadar devam etmiş 1727 yılında “*Gedik*” denen bir düzen uygulanmaya geçilmiştir. Din ayırımı gözetilmeden kurulan, eski niteliği çok değişmemiş bu oluşuma “*Gedik*” denmiş ve bu uygulama 1860 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Ahi örgütleri iyice zayıflamış 1912 yılında çıkartılan bir kanun ile Ahilik müessesesi tamamen kaldırılmaya çalışılmıştır. İttihat Terakki döneminde Ahilik yeniden oluşturulmaya çalışılmış Esnaf Birlikleri kurulmuştur¹⁸. Bu anlamda Tanzimat sonrasında hem mesleki hem de manevi olarak üyelerini destekleyen bu kurumlar Cumhuriyet’e kadar varlığını sürdürmüştür. Ahiler eğitimlerini merkezi otoriteden bağımsız sürdürürlerken Tanzimat sonrasında eğitim kurumlarını merkezi otoriteye bağlama ve denetleme anlamında yapılan düzenlemeler Ankara’da da etkisini göstermiştir. Ahi birlikleri ya da esnaf teşkilatlarının eğitimsel boyutu azalmış bunların yerini artık yeni meslekleri öğretecek meslek okulları almaya başlamıştır. Bunlara ileriki sayfalarda yer verilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat ile birlikte en önemli değişim merkezi otorite ve devlet kurumlarını denetleyebilecek mekanizmalar oluşturmaktır. Eğitim kurumlarını da kontrol altına alıp denetleyebilmek için vilayet maarif teşkilatlarının kurulduğu görülmüştür. Ankara’da da oluşturulan bu kurum eğitim konusunda önemli uygulamaları gerçekleştirmiştir.

Ankara Vilayeti Maarif Teşkilatı

Osmanlı bürokratik modernleşmesinin Ankara’ya da ulaşmış olduğu ve devletin eğitim görevini daha ciddiye aldığını görmekteyiz. Tanzimat sonrasında eğitim alanındaki bürokratik değişimin vilayetlerdeki temsilciliği olarak görülebilecek Maarif müdürlüğü Ankara’da da oluşturulmuştur. Salnamelere bakıldığında Tanzimat sonrasında kentte maarif müdürü, maarif muhasebe müdürü, maarif kâtibî, maarif muhasebe memuru refiki ve sandık eminin görev yaptığı Maarif müdürlüğü teşkilatı kurulmuş olduğu görülecektir. Çalışma kapsamında incelenen bütün salnamelerde il maarif müdürlüğünün birkaç küçük değişiklikle (memur ya da yeni kâtip vb. atanması gibi) birlikte temel yapısını koruduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Bu teşkilat Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürecektir ve eğitimle ilgili düzenleme ve uygulamaları gerçekleştirecektir. Tanzimat sonrasında eğitimi farklı biçimde organize etme çabaları geleneksel eğitim kurumlarını da denetim altına alıp bunları geliştirmeye yönelmiştir. Bu geleneksel kurumlar içinde oldukça eski olan sıbyan mektepleri ve daha sonra ibtidailer yer almaktadır.

¹⁸ Önder, a.g.e., s.12.

¹⁹ *Salname-i Maarif 1316*, s. 848.

Sıbyan Mektepleri -İbtidailer

Sıbyan Mektepleri Osmanlı İmparatorluğu'nda köylere kadar yayılmış ve halka ulaşabilen nadir eğitim kurumlarından. 5-6 yaşında kız ve erkek öğrencilerin devam ettiği bu kurumlar Arapça "Sabi" kavramından türetilmiştir. Mahalle camilerinin ve mescitlerin bitişiğinde bazen de ayrı olarak mahallelerde hayırseverlerin yardımıyla yapılmış küçük mekânlarda eğitim verilmektedir. Bu kurumlara "mekteb-i sıbyan", "darü's-sıbyan", "muallimhane", "mektep", "mektephane", "darülilim", "darüttalim", "mahalle mektebi" "küttap" gibi adlar da verilmektedir. Yoğun olarak "taş mektep" ya da "sıbyan mektebi" adı kullanılmasına rağmen salnamelere muallimhane olarak geçtiği görülmüştür²⁰.

Sıbyan mektebi batılı tarzda ibtidailerin açılmasıyla "Mekâtib-i İbtidâiyye" diye adlandırılmaya başlamıştır. Sıbyan mekteplerinin eski usulde devam edenlerine "usul-i atika" yenilerine ise "usul-i cedit" adı da verilmiştir. Kız ve erkek çocuklara Kur'an okuma, namaz kılma usullerini, namazda okunacak ayet ve duaları öğreten ve temel düzeyde İslami bilgiler veren kurumlardır. Tanzimat'tan sonra bu mektepler ibtidai daha sonra da ilk mektep adını almışlardır. Ankara'da ilk sıbyan mektebi 1583-1584 yılları arasında açılmıştır. Boyacı Mahallesinde, "Saka Muallimhanesi" adındaki bu ilk mekteb'in ilk hocası da Müslihiddin Efendi'dir. Şeriye sicili defterlerine bakıldığında 1583 yılında Ankara'da "İlaldı Muallimhanesi" adıyla başka bir sıbyan mektebi daha olduğu kaydedilmiştir. Kayıtlardan öğretmenlerin maaşlarını alamadığı ve hayırseverlerin bağışlarıyla okulun ayakta kalmaya çalıştığı ve bu okulların bazılarının durumlarının oldukça kötü olduğu anlaşılmaktadır²¹. 1823 tarihli bir arşiv belgesinde bu kurumlarda öğretmenlik yapan öğretmenin berat-ı şerifle görev yaptığı vurgulanmıştır.

İbtidai mektepleri ise bu adla ilk kez 1872 yılında İstanbul'da açılmıştır. Selim Sabit Efendi'nin Usul-i cedit çalışmaları kapsamında yaptığı çalışmalar başarılı olunca Maarif Vekâleti bu okulların hem sayısını artırma hem de taşraya yayma çalışmalarını hızlandırmıştır. 1880'li yıllarda ilkokul olarak adlandırılan bu kurumlar 1881'de bir müdürlük (Mektab-i Sıbyaniyye İdaresi daha sonra Mektab-i İbtidaiyye İdaresi) kurularak ülke çapında yaygınlaştırılmaya başlamıştır²². Çalışma kapsamında incelenen salnamelere göre Ankara'da batı tarzında ilk ibtidainin 1882 yılında açıldığı ortaya çıkmıştır. 1894-1895 yılında Ankara vilayetinde 1695 eski sıbyan mektebi,

²⁰ İsmail Güven, İ. **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: PEGEMA, 2014, s. 68; Osman Ergin, **Türkiye Maârif Tarihi**, İstanbul, C. I-II, Eser Matbaası, 1977, s. 82.

²¹ Halil Ongan, **Ankara'nın 1 Numaralı Şer'îye Sicili**, Ankara: TTK Yayınları, 1958.

²² Somel, a.g.e., s.109.

397 ibtidai olmak üzere ilköğretim düzeyinde yaklaşık 2092 eğitim kurumu bulunmaktadır. 1897'de Samanpazarı'nda açılmış olan ibtidai mektep 1910 yılında Numune Mektebi adını almış ve günümüze kadar ulaşmıştır. 1905-1906 yıllarındaki salname verilerine göre Ankara'da 132 erkek, 9 kız, 111 karışık ibtidai mektep bulunmaktaydı²³. 1913-1914 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda okullaşma oranlarını tam olarak verebilmek oldukça güçtür. Bilindiği üzere sanelerden sonra İhsaiyat Mecmuaları yayımlanmaya başlamıştır. Sanelere göre daha derli toplu ve tutarlı bilgiler veren Maarif İhsaiyat Mecmuaları okullaşma oranını belli bir sınıflamaya göre sunduğu için bu çalışmada okul çağındaki nüfus ile okula devam eden ya da etmeyenlerin oranı verildiğinden öğrenciler yaş gruplarına göre gruplanabilmiştir. Bu çalışma çerçevesinde ulaşılan 1328-1329 (1915) ile 1339-1340 (1925) yıllarına ait İhsaiyat Mecmuaları taranmış ve Cumhuriyet'e geçişte son on yılın değerlendirmesi de yapılmıştır. Buna göre 1913-1914 öğretim yılında Ankara'da toplam 260 erkek, 26 kız ve 5 de karma öğretim yapan toplam 291 ibtidai bulunmaktaydı. Bu okullarda 366 erkek 43 kadın öğretmen, 1149 erkek, 1732 kız öğrenci okula devam etmektedir. Ankara'da okula devam etmeyen öğrenci sayısı 34799 erkek 39618 kadındır. Ülke düzeyindeki eğitim kurumları hakkında tarihsel ve genel bilgiler veren ve saneler ve İhsaiyat Mecmualarından derlenen verilere göre Cumhuriyet öncesinde ve geçtikten hemen sonra ibtidailere ilişkin sayılar bilgiler aşağıda verilmiştir.

Tablo I. Cumhuriyet Öncesinde Ankara'da İbtidai Okullarda Genel Görünüm

Yıllar	Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı Erkek- Kız	Öğretmen Sayısı	Cemaatler
1905-1908	İbtidai	17 Erkek 4 Kız 81 Karışık 1 Özel (Karışık)			1 Ermeni erkek 1 Musevi Kız ve 1 Erkek 3 Protestan karma 1 Fransız erkek
1913-1914	İbtidai	260 Erkek- 26 Kız ve 5 Karışık	10449-1732	364-43	
	Özel İbtidailer	14 Erkek 1 Kız, 4 Karma	2582-686	16 Erkek-3 Kadın	5 Rum Erkek-2 Kız-2 Karma (843-420 kız)
	Yabancılar aıt ibtidai bulunmamaktadır				11 Ermeni Erkek-8 Ermeni Kız-1 Karma 1194-1147) 1 Musevi Erkek ve 1 Musevi kız 130-93 ve

²³ Maarif İhsaiyat Mecmuası, 1329-30

					diğer cemaatlerden 80 öğrenci (Öğretmenler) 19-11 Kadın Rum 38-36 Kadın Ermeni 4- Kadın Musevi
Toplam	291 resmi 50 Özel olmak üzere toplam 341	366 erkek 43 kızlara mahsus devlet okulu vardır.	12181 erkek- 5199 kız olmak üzere toplam 17830		77 Erkek-53 Kadın öğretmen

Kaynak: Maarif Salnamelerinden Derlenmiştir.

Tablo II. 1328-1323(1915) ve 1339-1340 (1925) Senesi İhsaiyat Mecmualarındaki Verilere Göre Ankara'daki İbtidailerin Durumu

Yıllar	Okul Türü	Okul Sayısı (Ülke genelinde Okul sayısı 3476)				Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
		Kız	Erkek	Karma	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1328-1329 (1914-1915)	İbtidai	10	106	-	116	628	4881	5509	10	107	117
	Özel İbtidai	1	1	-	2	-	79		1	2	3
1339-1340 (1924-1924)	İbtidai	14	89		73	1298	3627	4925		125	125

Kaynak: Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

1914-15 (1328-29) öğretim yılında ülke genelinde, devlet okulları, özel okullar ve gayrimüslim okullarında toplam 21 778 öğrenci öğrenim görmekteydi ki bu Ankara'nın nüfusunun %3,5'ne denk düşmektedir. Ülke ortalamasının %5 olduğu düşünüldüğünde Ankara'da ilkokul düzeyinde okullaşma oranının ülke ortalamasına göre iyi olduğu söylenebilir²⁴.

Tanzimat sonrasında gayrimüslimlerin de eğitim açısından oldukça önemli gelişmeler gösterdiği bilinmektedir. Ankara'daki gayrimüslimlerin eğitimine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

²⁴ Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334, s. 71,72 vd.

Tablo III. 1914-15 (1328-1329) Öğretim Yılında Ankara'daki cemaatlere bağlı okullara ilişkin bilgiler

Ankara Vilayeti Cemaatler	Okul Sayısı				Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
	Kız-	Erkek	Karma	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Cemaat-Azınlık vb.										
Ermeni	4	3	3	7	663	854	1547	26	28	54
Rum	1	1	1	3	254	295	549	5	7	12
Ermeni Katolik										
Rum Katolik										
Musevi	1	1	-	2	85	147	232	1	5	6
Proteston	1	1	1	3	100	25	125	3	2	
Süryani										
Keldani										
Diğer										
Toplam	7	6	5	18	1102	1296	2423			

Kaynak: Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif Vekâleti Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

1911-12 (1329-30) öğretim yılında ülke çapında bütün ibtidailerde devlet okullarında 260, özel okullarda 18, gayrimüslim okullarında da 80 olmak üzere toplam 358 öğretmen görev yapmaktadır. Ankara için aynı yıl ayrılan bütçe 319536 kuruştur²⁵.

Görsel 1. Ankara'da bir ibtidai mektebi²⁶

²⁵ Bkz. Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330,

²⁶ 1. Fotoğraf <http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/eski-ankara-fotograflar-6.html>, (5.5.2017 tarihinde alınmıştır)

Ankara’da 1920-21 (1339-40) öğretim yılında Ana mektebi bulunmadığı, Osmanlı toplumunda ilköğretimin gelişmesinde eski ve yeni çatışmasının etkili olduğu arşiv belgelerine yansımıştır. Öğretmenlerin ve bazı tutucu çevrelerin eski öğretim anlayışına karşılık Maarif Nezareti yeni anlayışı uygulama konusunda Ankara’da da ısrarcı olmuş ve ilköğretimin gelişmesine katkıda bulunmuştur²⁷. Ayrıca bu kurumlara tahsis edilen binaların da yeni anlayışla yapıldığı ve eğitime katılmasının etkisini de vurgulamak gerekir. Bu dönemde Ankara’da yapılan ilkokullara baktığımızda 32’sinin ilkokul olarak yapıldığı 83 üçünün ise başka binalardan dönüştürüldüğü ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu okullardan 49’u oldukça sağlıklı 24’ünün ise öğretim için uygun olduğu vurgulanmıştır. 1920-21 (1339-40) öğretim yılında ülke genelinde ilköğretim düzeyinde 163383 erkek, 42199 kız öğrenci dönem sonu sınavlarına girerek başarılı olmuştur. Söz edilen dönemde mezunların 3627 erkek, 1298’i kız öğrencidir. Şehirde toplam 120 öğretmen bulunmakla beraber, buna karşılık 41 öğretmen kadrosu ise boştur. Öğretmenlerden 82’si Darülmualimin mezunu olup öğretmenlik belgesine sahiptir. 4 öğretmenin diploması vardır. Öğretmenlerden 4’ü yüksek mekteplerden mezundur. İlk mekteplerden mezun olan 18 erkek öğretmen, orta mekteplerden 12 erkek, normal bir öğrenim görmüş öğretmen sayısı 1, medrese mezunu öğretmen 1’dir. Öğretmenlerden 9’u ise diploma ya da belge sahibi değildir²⁸. Bu okullar gerek yerel otoritelerin destek vermemesi gerek sıbyan mekteplerine alternatif olarak görülmesi nedeniyle nitelik açısından çok üst düzeye ulaşamamış ama kurumsallaşmada eğitim sisteminin en alt basamağı olma işlevini sürdürmüştür. Tanzimat’tan önce başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu’nda örgün eğitim dendiğinde akla gelen medreseler de Ankara’da varlıklarını sürdürüyorlardı.

Tanzimat Sonrasında Ankara’da Medreseler

Osmanlı İmparatorluğu’nda medreseler ilk olarak Orhan Bey zamanında İznik’te kurulmuştur. Medreseler bir yandan Müslümanlığı yeni kabul etmiş olan Türk boylarının inançlarını pekiştirme görevini üstlenirken, diğer yandan da yeni kurulmakta olan devletin gereksinim duyduğu elemanları yetiştirmeyi amaçlamıştır. Selçuklu döneminde kurulmuş olan medreseler Osmanlı dönemine de ulaşmış imparatorluğun sınırlarının genişlemesiyle beraber Bursa, Edirne vb. şehirlerde de kurulmaya başlamıştır. XIV. Yüzyılın ortalarında Anadolu’da 105’e yakın medrese ve yaklaşık 121 müderris ve 6985 imam-hatip ve müezzin

²⁷ BOA- BEO-, No: 569/ 42609, -BEO- 4615 / 346112.

²⁸ 1339-1340 Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası.

bulunduğu ve bunların giderlerinin vakıflar tarafından karşılandığı kaydedilmektedir²⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nda medreselerin düzeyleri keskin çizgilerle ayrılmamış yalnızca müderrislere verilen aylık maaş için belirlenen akçe sayısına göre bir sınıflamaya gidilmiştir. Fatih döneminde açılan Sahn-ı Seman ile Kanuni döneminde açılan Süleymaniye medreseleri hem başkentte olmaları hem de tanınmış müderrislerin burada ders vermek istemesi nedeniyle diğerlerine göre ayrıcalıklı olmuşlardır. Medreseler Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun yıllar örgün öğretim kurumları olarak varlıklarını tek başlarına devam ettirmişlerdir³⁰. Bilindiği üzere Ankara 1354 yılında Orhan Gazi zamanında Süleyman Paşa tarafından Ahilerden savaş yapmadan alınarak Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine geçmiştir. Osmanlıların eline geçtikten sonra şehirde varlığını sürdüren Selçuklu medreseleri eğitim öğretim yapısını devam ettirmiştir. XIV. ve XV. Yüzyıllara ilişkin ayrıntılı veriler olmamakla birlikte şeriye sicillerinden parça parça elde edilen bilgiler medreseler konusunda ipuçları vermektedir. Buna göre Ankara'da ilk medresenin XII. Yüzyılda Selçuklular döneminde kurulmuş olan İzzeddin Keykavus Medresesi olduğu belirlenmiştir³¹. Şeriye sicil defterlerinde Ankara'da Osmanlı döneminde ilk açılan medresenin "Kara Medrese" adıyla Melike Hatun adında bir hayırsever tarafından yaptırılmış olduğu kayıtlıdır. Hacı Bayram-ı Veli'nin de müderrislik yaptığı bu Medrese'nin kuruluş tarihi I.Murad zamanına (1360-1389) kadar gitmektedir³². Medresenin adı "Melike Hatun" olarak kaydedilmiş ve müderrise yirmi beş akçe ödenmesi istenmiştir. Çubuk kadısına hitaben yazılmış bir belgeden bu medresenin Osmanlı döneminde medreselerin sınıflaması için kullanılan "yirmili ya da otuzlu" medrese düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir medrese de II. Bayezid döneminde oluşturulmuş "yirmili" Akmedrese'dir. Günümüzde Ankara'da Hacı Bayram Veli-i Camii'nin yanında yer olan Ogust Mabedine bitişik biçimde inşa edilmiştir. Şeriye sicilinden anlaşıldığına göre bu medresenin gelir kaynağı Danişmendlü mezarınının avarızıdır. Ayrıca, 1431 yılında da hafız yetiştirmek üzere Darülhuffaz açıldığı görülmektedir. Daha sonraki yıllarda medreselerin sayıları artmıştır. Bu medreselerin en üst düzeyde olanı 1816 yılında yaptırılmış

²⁹ Ömer Lütfi Barkan, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Târihli** (Vol. 61). İstanbul: Baha Matbaası, 1970.

³⁰ İsmail H. Uzunçarşılı, **Osmanlı İmparatorluğunun İlmiye Teşkilâtı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965, 7,9,33.

³¹ Galanti, **a.g.e.** s. 97

³² Halil Ongan, **Ankara'nın 2 Numaralı Şer'iyeye Sicili**, s. 61-66, Ankara: TTK Yayınları, 1974, s. 61-66.

“ellili” Rızayiye (Haseki) medresesidir. Ankara konusunda yapılmış bir çalışmada medreselerdeki öğretim hakkında bilgi verildikten sonra öğretime nasıl başlandığı da belirtilmiştir. Ankara’daki medreselerde de öğrencilerin nasıl görevlendirildiğine ilişkin örnekler rastlanmaktadır. Yazışmalardan Müftü ve ulema huzurunda bir müderris sınav yaptıktan sonra padişahın berat istendiği anlaşılmaktadır³³. Medreseler arasında önemli olan Darülhadis’in Ankara’da da olduğuna yer veren çalışmalar da vardır. Örneğin Evliya Çelebi Ankara’da XVII. Yüzyılda 3 Darülhadis bulunduğunu kaydeder. Bununla birlikte bu bilginin güvenilirliği oldukça düşüktür.³⁴ Medreselere ilişkin görece olarak daha güvenilir olan bilgiler aslında Maarif Salnamelerinden elde edilmektedir. Salnamelerde medresenin adı, kurucusu, müderrisi ve öğrenci sayılarına yer verilmiştir. Örneğin 1898 tarihli Maarif Salnamesinde Ankara ve civarında toplam 53 medresenin bulunduğu ve bu medreselerde yaklaşık 2929 öğrencinin öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda Ankara’da bulunan medreseler ve öğrenci sayıları yer almaktadır³⁵.

Tablo IV. *Ankara’da Cumhuriyet Öncesinde Medreseler ve Öğrenci Sayısı (1898)*

Salname Tarihi	Liva/ Kaza	Medrese sayısı	Öğrenci sayısı	Açıklamalar
316 (1898)	Ankara	29	1581	
	Nallıhan	2	170	
	Bala	1	25	
	Kuruçay	1	140	
	Ayaş	10	621	
	Beypazarı	10	392	
Toplam		53	2929	
1317 (1899)	Ankara	16	395	
	Yabanabad	10	1120	(Daha Önceki Salnamede Ankara içindeydi)
	Nallıhan	3	200	
	Bala	1	25	
	Kuruçay	1	130	
	Ayaş	11	522	
	Beypazarı	9	289	
Haymana	1	32		
Toplam		52	2713	(Salnamede 2283 verilmiş)

³³ Musa Çadircı, **Tanzimat Dönemi’nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s.98.

³⁴ **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Cilt 2, s. 81. (Darülhadis’ler öncelikle İstanbul’da açılmıştır. Bu nedenle Ankara gibi küçük bir yerleşim biriminde Darülhadis’in olma ihtimali zayıftır).

³⁵ **Salname-i Maarif, 1316, 1317, 1318.**

1318 (1900)	Ankara	21	501	
	Yabanabad	9	945	(Daha Önceki Salnamede Ankara içindeydi)
	Nallıhan	14	895	(Kazalar birleştirilmiş)
	Güdül	1	80	
	Beypazarı	10	434	
Toplam		55	2855	(Salnamede 3122 verilmiş)

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316,s.857,.858,.859,860, 866 , Salname-i Maarif, 1317, s.956, 958, .962, Salname-i Maarif, 1318, s. 1054, 1062, 1066, 1066

Tanzimat Sonrasında Rüştîyeler

Rüştîye'ler taşrada doğrudan devletin açtığı ilk eğitim kurumlarıdır. Bu kurumlar birkaç istisna dışında 1880'li yıllarda taşradaki en üst düzey eğitim kurumları olma özelliğini taşırlar ve bunlar açıldıkları bölgede "eğitimli elitleri" yetiştirme görevini üstlenmişlerdir. Rüştîyeler İstanbul'da açıldıktan bir yıl sonra taşraya da yayılmıştır³⁶. Osmanlı İmparatorluğu'nda batı tarzında açılan askeri okullara başvuran öğrencilerin mühendishanede okumak için yeterli bilgi ve beceriyle donanmamış olması nedeniyle bu öğrencileri yetiştirmek için hazırlık amaçlı askeri rüştîyeler açılmıştır. Askeri okullar için hazırlık basamağı olan bu okullar daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki memur-sivil bürokrasiye eleman yetiştirmek için sivil rüştîyeler biçiminde organize edilmiştir. 1839'da açılan Mekteb-i Maarif-i Adli adlı okul ilk sivil rüştîyedir. Eğitim sisteminde memur ve sivil bürokrat yetiştirmeye yönelik bu okullar 1847 yılından itibaren kurumsallaşmış İstanbul'dan sonra taşraya yayılmıştır³⁷. 1 Temmuz 1853 (24 Ramazan 1269) tarihinde padişahın iradesi ile taşrada öncelikle Bursa, Edirne ve Bosna gibi önemli merkezlerde rüştîyeler açılmıştır. Daha sonra Meclis-i Maârif-i Umumiye 1853 yılında 25 vilâyette rüştîye mektebi açılması kararını almış daha sonra Ankara'nın da içinde bulunduğu vilayetlerde rüştîyeler açılmıştır. Bu vilayetler İşkodra, Edirne, Yanya, Berat, Prizren, Delvine, Sofya, Şumnu, Yenişehir, Selânik, Filibe, Rusçuk, Vidin, Üsküb, Manastır, Konya, Ankara, Bursa, Trabzon, Erzurum, Kastamonu, İzmir, Lefkoşe, Kandiye ve Midilli Adası'dır³⁸.

Mekatib-i Umumiye Nazırlığı 1846'da kurulduktan sonra sayıları oldukça artmıştır. 1852'de İstanbul'da 12 olan rüştîye sayısı 1874'de 18'e yükselmiştir. İlk kuruldukları zaman, sıbyan mekteplerinin daha iyi organize edilmiş üst sınıfları gibi düşünülen rüştîyeler, Tanzimat Dönemi'nde çok geçmeden genel orta öğretim en alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle nüfusu beş yüzün üzerinde olan kasabalarda rüştîyelerin açılması

³⁶ Somel, a.g.e., s.65,66.

³⁷ Güven, a.g.e., s.145.

³⁸ Mahmut Cevad, a.g.e., s.53.

hükme bağlanmış ve okulların yapım giderleri maarif idaresi sandıklarına yüklenmiştir. Rüştîyelerin süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Sıbyan mekteplerini bitiren öğrencilerin alınacağı bu okulların kız ve erkek rüştîyeleri biçiminde açılması nizamnameye konmuştur³⁹. Askeri Rüştîyeler dışında kalanlara “Mülkiye Rüştîyeleri” adı da verilmiştir. Mülkiye Rüştîyelerinin mezunları daha çok kalemlere memur olarak girmişlerdir. Ordunun gereksinimini karşılamadığı anlaşıldığında ise 1875’den itibaren askeri yüksekokullara köklü bir öğrenci kaynağı sağlamak için İstanbul’da ve bazı büyük il merkezlerinde Askeri Rüştîyeler açılmaya başlanmıştır⁴⁰. 1869-1870 tarihli Devlet Salnamesi’ne göre imparatorlukta toplam 58 rüştîyede 5450 öğrenci öğrenim görmekteydi. Ankara’da ise 110 rüştîye öğrencisi bulunmaktaydı.⁴¹

Tablo V. 1873 Devlet Salnamesine Göre Ankara’da Bulunan Rüştîyeler, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları

Yıllar	Merkezler	Öğrenci	Öğretmen
	İmparatorluk Geneli Vilayetler	13074	276
1873	Ankara	120	1
	Beypazarı	67	1
	Ayaş	52	1
1883	Ankara	55	1
	Beypazarı	55	1
	Ayaş	29	1

Kaynak: Alkan, Mehmet Ö. *Tanminat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, tarihi istatistikler Dizisi*, (Haz. M.Ö. Alkan) c.VI, Ankara Kasım 2000.⁴²

1872-73 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi ile devlet salnamelerinin verilerinde farklar olduğu görülmektedir. Buna göre Ankara merkez ve Ayaş, Beypazarı, Sivrihisar’da birer rüştîye bulunmaktaydı. Ankara’da toplam öğrenci sayısı 256 buna karşılık öğretmen ve memur sayısı ise 14’tür.

³⁹ **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**, 1869.

⁴⁰ Mahmut Cevad, **a.g.e.**, s.47, Ayrıca Bkz. Uğur Ünal, **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüştîyeleri (1897-1907)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, s. 10-15.

⁴¹ Alkan, **a.g.e.**, farklı sayfalardan derlenmiştir.

⁴² Alkan, **a.g.e.**, farklı sayfalardan derlenmiştir.

Tablo VI. *Ankara'daki Sivil Rüştîyelerin Sayısal Görünümü 1893-1894*

Okul Türü	Yıllar	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	1893 yılı yeni kayıt	Mezun	Öğretmen memur
Erkek Rüştîye (Kuruluş Yılı)	1894-1895	25	1180	243	292	53
Kız Rüştîye (Kuruluş Yılı 1307)			37	10	13	2
İptidai Erkek öğretmen okulları		1		12	311	
İptidai Mektepler (Sıbyan Mektepleri İle Beraber)		Eski—Yeni 1013	Erkek-Kız 4986-4238			
Toplam			9224			

Kaynak: Alkan, Mehmet Ö. *Tanminat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, tarihi istatistikler Dizisi*, (Haz. M.Ö. Alkan) c.VI, Ankara Kasım 2000.

Tablo VII. *Ankara Vilayeti Rüştîyeleri*

Salname Tarihi	Sancak (Kaza)	Okul Sayısı	Öğretmen sayısı	Öğrenci Sayısı	Diğer Görevli
1316 (1313-1314 Yılları)	Sivrihisar	1	3	68	1
	Kalecik	1	2	30	1
	Ayaş	1	3	42	1
	Beypazarı	1	2	27	1
	Nalluhan	1	3	31	1
	Yabanabad	1	2	15	1
	Ankara İnas Mekteb-i Rüştîyesi	1	2 (kadın)	21	1
1317 (1314-1315 Yılları İçin)	Sivrihisar	1	3	68	1
	Kalecik	1	2	36	1
	Ayaş	1	3	35	1
	Beypazarı	1	2	35	1
	Nalluhan	1	3	35	1
	Yabanabad	1	2	13	1
	Ankara İnas Mekteb-i Rüştîyesi	1	2 (kadın)	12	1
1318 (1315-1316 Yılları İçin)	Sivrihisar	1	3	68	1
	Kalecik	1	2	36	1
	Ayaş	1	4	35	1
	Beypazarı	1	3	35	1
	Nalluhan	1	3	35	1
	Yabanabad	1	2	13	1
	Ankara İnas Mekteb-i Rüştîyesi	1	2 (kadın)	12	1

1319	Sivrihisar	1	3	65	1
	Kalecik	1	2	40	1
	Ayaş	1	4	60	1
	Beypazarı	1	2	41	1
	Nalluhan	1	3	32	1
	Yabanabad	1	2	15	1
	Ankara İnas Mekteb-i Rüşdiyyesi	1	2 (kadın)	11	1
1321	Sivrihisar	1	3	81	
	Kalecik	1	2	39	1
	Ayaş	1	4	66	1
	Beypazarı	1	2	49	1
	Nalluhan	1	3	45	1
	Yabanabad	1	3	20	1
	Ankara İnas Mekteb-i Rüşdiyyesi	1	2 (kadın)	21	2

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316, s.853 s.855 s.856, Salname-i Maarif, 1317, s.950, 951, 952, 954, Salname-i Maarif, 1318,s. 1058, 1059, 1060, Salname-i Maarif, 1319, s. 380, 381, 382, 383, Salname-i Maarif, 1321, s. 346, 347, 348.

Ankara’da yaşayan gayrimüslimlerin de rüştiye düzeyinde okul açtıkları bilinmektedir. Bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin sayısı oldukça fazladır. Ankara’da 1900’lü yılların başında 3 Rum, 2 Ermeni rüştiyesinde toplam 1094 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bunların 185’i Rum erkek, 239’u Rum kız ve 400’ü de Ermeni okullarına devam etmekteydiler.1900-1903 yılları arasında Ankara sancağına bağlı, Türklere ait Rüştiye sayısı 20’dir. Bu rüştiyelerde öğrenim gören öğrenci sayısı 2225’tir. Bununla birlikte bazı salnamelerde Ankara’da yabancılara ait rüştiyelere ilişkin bilgi verilmemiş olması kaynakların güvenilirliğini sorgulanır hale getirmektedir⁴³. 20. Yüzyılın başında ise Ankara’daki bütün rüştiyelerde toplam 2007 öğrenci vardı. Bunların devlete bağlı olanlarında Müslüman kesimden 831 erkek ve 82 kız öğrenciye karşılık gayrimüslimlere ait rüştiyelerde 712 erkek, 382 kız öğrenci öğrenim görmekteydi⁴⁴. 1873 sonrasında idadilerin ülke düzeyine rüştiyelere dönüştürülmesi planlanmış, bazı idadiler kapatılmış ve rüştiyeye dönüştürülmüştür. 1889-1890 yıllarında özellikle vilayet ve sancaklarda idadi olarak yapılmış farklı bölgelerde yer alan 22 rüştiye idadiye dönüştürülmüştür⁴⁵. Ankara’da bu konuda somut bir çabaya rastlanmamıştır

⁴³ Bkz. **Salname-i Maarif** ile ilgili Sayılar.

⁴⁴ Ünal, **a.g.e.**, s.212.

⁴⁵ Mahmut Cevad **a.g.e.**, s. 23-26.

Tablo. VIII. 1317–1318 Maarif Salnamesi 'ne Göre Gayrimüslimlere Ait Rüştüyelerde Öğrenim Gören Öğrenci Sayısı

Salname Tarihi	Okulun derecesi	Öğrenci Sayısı		Okulun Kuruluş Tarihi	Ruhsat Tarihi
		Erkek	Kız		
1317 (1314-1315 öğretim yılı)	Rüşdi	400	--	1293	2 Eylül sene 308
	Rüşdi		250	1269	2 Eylül sene 308
	Rüşdi		194	1300	2 Eylül sene 308
	Rüşdi	185		1286	2 Eylül sene 308
	İdadi	200			6 Nisan sene 312
1318	Rüşdi	3000	--	1293	2 Eylül sene 308
	Rüşdi		-	1269	2 Eylül sene 308
	Rüşdi		194	1300	2 Eylül sene 308
	Rüşdi	185	45	1286	2 Eylül sene 308
	İdadi	200			6 Nisan sene 312

Kaynak: Salname-i Maarif, 1317, s.968, 954, Salname-i Maarif, 1318, s. 1073

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesinde eğitimin rolünün büyük olduğu bilinmektedir. Askeri alanda başlayan modernleşme çabalarının temelini "askerin eğitimi" oluşturur. Bu okullarda yeni yöntemlerle öğretim anlayışı oldukça dikkat çekmiş İstanbul'da başlayan yenilikler daha sonra taşradaki vilayetlere de ulaşmıştır. Yeni oluşturulan devlet kurumlarının gereksinim duyduğu kadroları ve modernleştirmeyi sağlayacak kadroların rüştüyelerde yetiştirilmesi beklenmekteydi. Hem devletin hem de eğitimin modernleştirilmesine yönelik bireyleri yetiştirmeyi hedefleyen rüştüyeler Ankara'ya da ulaşmıştır. Ankara'daki bürokrat ve sivil memurların yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı modernleşmesini, eğitimin modernleşmesinden ayırmak, bunları farklı farklı düşünmek imkânsızdır. Bu nedenle Osmanlı modernleşmesinin gerçekleşmesi için yeni usullerle eğitim-öğretim yapılmasının yanı sıra bu modern eğitimi ülkedeki tüm vilâyetlere de yaymak gerekmekteydi. Bu durum arşiv belgelerinde de yer almıştır⁴⁶. Devletin bu amacını gerçekleştirebilecek, ülkedeki yayılma sahası en fazla olan ilk modern eğitim kurumları ise rüştüyeler olmuştur. Bununla birlikte özellikle finansal zorluklar rüştüyelerin yaygınlaştırılmasını yavaşlatmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle bu mektepleri açma görevi, halka ve yerel yönetimlere bırakılmış bununla birlikte gelir kaynakları olmadığı için istenen başarı sağlanamamıştır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde sayıları artan bu okullar buldukları bölgelerin gelişimine önemli katkıda bulunmuşlardır. Ankara'daki bu rüştüyelerin de aynı rolü oynadığı kabul edilmektedir. Rüştüyeler Islahat Fermanı (1856) sonrasında artan azınlık ve

⁴⁶ BOA- BEO-, No: 3316 / 248650.

yabancı okulların etkisini de azaltmaya yardımcı olmuştur. Bununla birlikte sayıları hızla artınca öğretmen gereksinimi ortaya çıkmıştır. Darülmuallimin-i Rüştî'den ve daha sonra diğer okullardan mezun öğretmenler taşradaki okullarda görev almıştır. Maarif İhsaiyatları ve Salnamelere bakıldığında Ankara'daki öğretmenlerin de bu okullardan mezun olduğu ortaya çıkacaktır. Bu öğretmenler Ankara ve diğer taşra şehirlerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Ankara'da İdadiler-Ortaöğretim

“İdadi” sözcüğü Arapça hazırlamak, geliştirmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle 1869'dan önce birçok okulun hazırlık sınıflarına idadi adı verilmiştir. 1869 Nizamnamesiyle bu kurumların adı ve işlevleri açıklığa kavuşturulmuş ve ortaöğretimde bir kademe haline getirilmiştir. Önceleri harp okuluna ve Askeri Tıbbiyeye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerini tamamlayarak onların bu okullara gidebilmeleri için oluşturulmuş hazırlık sınıflarına idadi adı verilmiştir⁴⁷. 1773 sonrasında devletin nitelikli ve iyi eğitim almış personele ihtiyacı arttıkça, askeri, mülki ve denizcilik alanında okulların açılmasına gidilmiştir. Bu duruma çözüm bulmak için önce Rüştiyeler açılmış ama istenen başarıya ulaşamayınca üst düzey okul olarak idadiler oluşturulmuştur. Bu kurumların programlarına bakıldığında devrin rüştiyelerinden farklı olmadıkları görülecektir. 1869 tarihli Nizamname ile idadilerin gerekçeleri şu şekilde ortaya konmuştur: “...var olan okulların eğitim düzeyi düşüktür. Daha ileride kurulması düşünülen yüksekokullara öğrenci hazırlanması ve rüştiyelerin o anki halleriyle bu görevi yerine getiremeyeceğinden hareketle idadi mekteplerinin kurulması gereklidir”⁴⁸.

İdadilerin eğitim sistemindeki önemi kavranmış ama olanaksızlıklar nedeniyle hemen açılmamıştır. Özellikle, bu okullar için kaynak bulunamadığı için bir türlü istenen hedeflere ulaşamamıştır. Bu sorunu çözebilmek için Sadrazam Sait Paşa vergide yeniden düzenlemeye giderek, öşrü vergilerden alınan payları artırmış ve devlet bütçesinden idadilerin kurulması için para aktarmıştır. 1885 yılında Bursa, Edirne, Konya gibi merkezlerin yanı sıra Ankara'da bir idadi yapımına başlanmıştır⁴⁹. İdadilerin işlevleri 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ayrıntılı olarak yer almış ve idadiler orta öğretimin ilk basamağı olarak kabul edilmiştir. Maarif Nezareti'ne bağlı olarak oluşturulmuş idadiler, ibtidai mezunu olan 10-15 yaş

⁴⁷ Faik R. Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: MEB Yayınları, 1964, s. 45.

⁴⁸ **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**, s. 7-12.

⁴⁹ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 114.

arasında ya da 13-18 yaş arasında olan rüştiye mezunlarını kabul ediyordu. Gayrimüslim çocukların da kabul edildiği bu okullar çok amaçlı olup öğrencilerden ücret alıyordu⁵⁰. Özellikle II. Meşrutiyet döneminden sonra gelişme gösteren İdadiler 1892'de çıkarılan yeni bir yönetmelikle gündüzlü, yatılı ve 5 yıllık ile 7 yıllık olarak düzenlenmişlerdir. Bu düzenlemenin altında yatan nedeni finansal yetersizliklerdi. Maddi açıdan idadilerin alt yapıları oluşturulmadan açıldığı için özellikle sancaklarda ve eğitimle ilgili gelirlerin yeterli olmadığı vilayetlerde 5 yıllık yalnızca gündüz eğitim veren ve rüştiyeleri de içine alan idadiler oluşturulmuştur. Yatılı olan idadilere hem ücretli hem de ücretsiz öğrenci alınıyordu. 1895-1896 öğretim yılında İmparatorluğun beş vilayet merkezinde açılan yatılı idadilere 1889'da (1307) Ankara'da da 7 yıllık leyli (yatılı) idadi eklenmiştir. Daha sonraki yıllarda bazı vilayet merkezlerindeki idadiler "sultani" yani liseye dönüştürülmüş ve öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Öncelikle İstanbul'da liselere dönüştürülen idadiler rüştiye üzerinde iki devreli ve altı yıllık öğrenim süresiyle fen ve edebiyat bölümü biçiminde yeniden yapılandırılmıştır. Askeri liselere hazırlık amacıyla çoğalan idadiler II. Meşrutiyet döneminden sonra Sultaniye çevrilmiştir. Lise dengi olarak açılan idadiler, askeri ve mülki (sivil) yüksekokullara öğrenci yetiştirmeye yönelik eğitim vermekteydi⁵¹. 1913 yılında yeniden düzenlenerek, ilkokul üzerine dört yıl birinci yıldan sonra fen ve edebiyat alanlarına ayrılmış üç yıllık olmak üzere Sultani olarak 12 yıllık bir öğretim kademesi haline gelmiştir⁵². 1905-1906 istatistiklerine göre Ankara'da toplam 5 idadi bulunmaktaydı.

İdadilerde idari kadro müdür, kâtip ve mubassırdan⁵³ ibarettir. Öğretmenlere müdür yardımcısı ve müdürler de eklendiğinden sayının biraz daha arttığı görülecektir. 1913-1914 öğretim yılında Ankara Merkez'deki idadi sultaniye çevrildiğinden bu yıldan sonra daha çok bağlı sancakların sayısı verilmiştir. Bu nedenle sancaklar bu gelişmenin dışında kalmıştır. İdadilerde 1913-1914 yıllarında 5 idadide toplam 548 öğrenci öğrenim görmekteydi. İdadiler kültürlü, ziraat, sanat ve ticarete vakıf olan eleman yetiştirmeyi amaçlamış fakat devlet kurumlarında istihdam edilmedikleri için orta öğretimin bir basamağı olarak Cumhuriyet'e kadar gelmiş ve Cumhuriyet

⁵⁰ **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**, s. 7-12.

⁵¹ Güven **a.g.e.**, 145-149; TDV. **İslam Ansiklopedisi, İdadi Maddesi** (Haz. Cemil Öztürk) Cilt 21, s. 475.

⁵² **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**, s. 7-12, , Koçer, **a.g.e.**, s.198.

⁵³ Okullarda düzeni ve güvenliği sağlayan kimse. Bkz. İsmail Parlatur, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı yay., 2009, s.1109.

döneminde de liselere dönüştürülmüştür. 1923 yılında bütün genel ortaöğretim kurumlarına lise adının verilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴.

Tablo IX. *Ankara'da İdadide Öğrenim Gören Gayrimüslim Öğrencilerin Durumu*
Ankara Mekteb-i İdadisi

Yıllar	Yatılı				Gündüzlü		Toplam	
	Ücretli		Ücretsiz		Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim
	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim				
1316 (1313-1314 öğretim yılı)	9	1	15	1	63	20	87	22
1317 (1314-1315 öğretim yılı)	2	1	16	-	54	12	72	13
1318 (1315-1316 öğretim yılı)	4	2	20	-	70	15	94	17
1319 (1316-1317 öğretim yılı)	10	-	16	-	88	8	122	
1321 (1318-1319 öğretim yılı)	15	2	17		166	15	210	

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316, s.852 1317, Salname-i Maarif, 1317, s. 946, Salname-i Maarif, 1318, s.1057, Salname-i Maarif, 1319, s. 377, Salname-i Maarif, 1321, s. 345

1910-11 (1328-1329) tarihlerinde ise Ankara'da 1306 yılında kurulmuş olan idadide birinci sınıfta 211, ikinci sınıfta ise yılı 188 olmak toplam 388 öğrenci bulunmaktaydı.

Tablo X. *İdadilerde 1920-21 (1339-1340) Yılı İtibarıyla Öğrenci Sayıları*

Yeni Başlayan Öğrenci Sayısı	Öğrenci Sayısı	Cemaat
10	33	Müslüman Yatılı
104	254	Müslüman Gündüzlü
3	4	Ermeni Gündüzlü
5	6	Ermeni Yatılı
	5	Rum Yatılı
	5	Rum Gündüzlü
	2	Musevi Yatılı
	2	Musevi Gündüzlü
Toplam 122	388	

Kaynak: Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

Aynı yıl toplam 44 öğrenci okuldan ayrılmıştır. Ayrılma nedenlerinin başında, 1 öğrenci hastalık, 2 öğrenci olay çıkarma, 22 öğrenci devamsızlık, geri kalanlar için ise diğer nedenler gelmektedir. Ankara İdadisine devam eden öğrencilerin baba meslekleri aşağıda verilmiştir.

⁵⁴ Güven, a.g.e., s. 149.

Tablo XI. 1920-21 (1339) senesinde Ankara idadiye devam eden öğrencilerin baba meslekleri

Meslekler	Öğrenci Sayısı
İlmiye	5
Memur	5
Ticaret	17
Zanaatkâr	112
Ziraat	97
Diğer	152
Toplam	388

Tablodaki veriler daha sonraki yıllarda çıkan istatistiklerle de tutarlılık göstermektedir. Ankara'nın bir tarım ve esnaf kenti olması nedeniyle büyük ölçüde esnaflık yapan ve ticaret ve tarımla uğraşan kişilerin çocuklarının eğitim aldığını göstermektedir. Bu anlamda diğer istatistiklerle de tutarlılık vardır. İdadide, yönetici, öğretmen, müstahdem ve diğer hizmetlerde çalışanlar temel kadroyu oluşturmaktadır. İdadinin toplam bütçesi 195 843 kuruş olarak hesaplanmış ve bunun yaklaşık 192 000 kuruşu gider olarak ayrılmıştır.

Tablo XII. Maarif- Salnamelerine Göre İdadilerde Görev Yapan Personelin Dağılımı

Salname Tarihleri	Müdür	Müdür Yardımcısı	Öğretmen	Diğer Görevli
1316 (1313-1314)	1	3	13	5
1317	1	1	10	7 (bir tabip)
1318	1	2	10	2 Memur 1 Tabip
1319	1	1	10 (Öğretmenler arasında bir de Ermenice öğretmeni vardır)	1 Tabip
1321	1	1	14 (3 Öğretmen Gayrimüslim)	4 (İmam, bir tabip, bir kâtip ve mübaaya, memuru ve ambar memuru)

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316, s.853, Salname-i Maarif, 1317, s.940, Salname-i Maarif, 1318, s. 1054, 1055, Salname-i Maarif, 1319, s. 376, Salname-i Maarif, 1321, s. 342, 343

İstatistiklere bakıldığında Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim unsurlar ile Müslüman unsurların eğitim aldığı kurumların başında idadilerin geldiği görülür. Bunun nedeni Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'nin özellikle azınlıklara yönelik eğitim sorunlarını çözmeye yönelik yüklenimidir. Kongrede alınan 61 nolu kararda bu konu ele alınmış ve azınlıklar ile Osmanlıların aynı okullarda okumasına olanak sağlanmış yani karma eğitim

verilmiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında idadilerin Tanzimat sonrasındaki iç ve dış politik etkenler ile diplomatik öğelerin sonucunda ortaya çıkmış kurumlar olduğu söylenebilir. İdadilerin öğretim programları da oldukça modern öğeler taşımakta ve bu kurumlar taşrada modern eğitim kurumlarına örnek oluşturmaktaydılar. Bu kurumlara devlet de özel önem vermiş ve özellikle II. Abdulhamid döneminden sonra bu okullar taşrada daha fazla açılmaya başlamıştır. Bu okullara yerel vergilerden oldukça önemli miktarda kaynak aktarılmış ve öğretmen maaşları oldukça yüksek tutulmuştur⁵⁵.

Ankara idadisinde görev yapan öğretmenlerin aldıkları maaşlar aşağıda verilmiştir.

Tablo XIII. İdadi Öğretmenlerinin Aldıkları Maaşlar

9 öğretmen	500-1000 kuruş arası
1 öğretmen	100-1500 kuruş arası
1 öğretmen (muhtemelen yönetici)	1500-2000 kuruş arası maaş almaktadır.

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, 1329-30, ilgili sayfalardan derlenmiştir.

Tablo XIV. 1910-11 (1328-29) Öğretim Yılında İdadilerde Görev Yapan Öğretmenlerin Mezun Oldukları Okullar

1 öğretmen	Darülfünun edebiyet şubesi
1 öğretmen	Darülfünun şer'îye şubesi
1 öğretmen	Darülfünun tabiat şubesi
1 öğretmen	Mekatib-i Ziraîye
1 öğretmen	Mekteb-i mülkiye
2 öğretmen	Mekatib-i idadiye
1 öğretmen	Gayrimüslüm Mekatib-i İdadiye
7 öğretmen	Diğer kaynaklardan

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

1920-21 (1339-1340) yılları arasında Ankara'da idadilerin öğretiminde sayısal gelişmelerin devam ettiğini görüyoruz. Bununla birlikte özellikle bu kurumların öğrencilerden para alması yoksul öğrenciler için olumsuzluk yaratmaktaydı. Bu dönemde idadilerde öğrenim gören öğrenci sayısı toplam 363'dür.

⁵⁵ Somel, a.g.e., s. 117-121.

Tablo XV. 1920-21 (1339-1340) Öğretim Yılında İdadilerde Görev Yapan Öğretmenlerin Mezun Oldukları Okullar

1 Öğretmen	Darülfünun Edebiye Şubesi
1 Öğretmen	Darülfünun Şer'îye Şubesi
1 Öğretmen	Darülfünun Tabiat Şubesi
1 Öğretmen	Mekatib-i Rüşdiye
1 Öğretmen	Mektaibi İptidaiye
1 Öğretmen	Halkalı Ziraat Mektebi
1 Öğretmen	Sına-i Nefise
2 Öğretmen	Mekatib-i İdadiye
1 Öğretmen	Gayrimüslim Mekatib-i İdadiye
3 Öğretmen	Diğer Mekteplerden
1 Öğretmen	Ticaret Mektebi (Usulî Defteri Dersi Veriyor).

Kaynak: Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

Öğretmenlerin verdiği derslere yönelik açıklamalar günümüzdeki uygulamaları hatırlatmaktadır. Ticaret mektebinden mezun olan öğretmenler Usul-i defteri dersi veriyor eğer buradan mezun yoksa matematik öğretmenleri bu dersi verebiliyordu. Arapça ve Farsça derslerini dil mezunları ya da görevli öğretmenler veriyor, eğer kadroda bu öğretmen yoksa de din dersi öğretmenleri görev alıyordu. Eşya derslerini de ziraat mektebi mezunları verecektir eğer buradan mezun öğretmenler yoksa fen dersleri öğretmenleri bu dersleri verme yetkisine sahip oluyorlardı. Yöneticilerin üzerinde ise medeni bilgiler dersleri vardı. Kâtipler de hüsn-ü hat (güzel yazı) derslerini yapıyorlardı. Özel ya da yabancı okul ayırımının yapılmadığını görmekteyiz⁵⁶

1910-11 (1328-1329) yılları arasında Ankara'da Sultani kaydına rastlanmamıştır. 1908 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde sultani düzeyinde Mekteb-i Sultani ve Darşşafaka'ya rastlıyoruz. Sultanilerin açılması Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile öngörülmüş ama ülke genelinde açılmamıştır. Daha ileride verdiğimiz sayılar idadilerin sultanilere dönüştürülmesi sonucunda oluşmuştur⁵⁷.

Gayrimüslim Eğitim Kurumları

Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar eğitimi devlet hizmeti olarak görmemiştir. Müslümanlar adına eğitim hizmetlerini kişilere ya da vakıflara bırakan Osmanlı İmparatorluğu gayrimüslimlerin eğitimini de cemaatlere bırakmıştır. Eğitimin yönetimi cemaat liderlerine bırakılmış ve cemaat eğitim kurumları uzun yıllar

⁵⁶ Maarif İhsaiyat Mecmuası, 1333-1334, ilgili sayfalar

⁵⁷ Bkz. Milli Eğitimle ilgili Mevzuat: 1857-1923 (haz. Reşat Özalp, Ankara, 1982, s. 50-51,68, 159-164,171-172, 652-653.

denetlenmemiştir. Ayrıca dini azınlıklar uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet örgütü içinde yer almamışlardır. Daha sonra ortaya çıkan ulusal ve uluslararası gelişmelerle birlikte Osmanlı devlet adamları bu konuya kayıtsız kalamamışlardır. Özellikle Tanzimat Fermanı (1839) ve daha sonra ilan edilmiş olan Islahat Fermanı (1856)'nın azınlıklara ve diğer milletlere sağladığı olanaklarla gayrimüslimlere ait okulların sayıları öncelikle İstanbul daha sonra İstanbul'un dışındaki vilayetlerde artmıştır. Ankara'nın Şeriye Sicilleri ve daha sonra yayımlanmış Vilayet Salnamelerine bakıldığında şehirde Rum, Yahudi ve Ermenilerin Türklerle birlikte yaşadığı görülecektir. Ankara konusunda hazırlanmış olan birçok eserde gayrimüslimlerin bazen ayrı mahallerde bazen Türklerle birlikte karmaşık topluluklar halinde yaşadıkları kaydedilmiştir. 1785-1780 yılları arasındaki dönemde 55 Türk Mahallesi karşılık, 27 zimmi mahallesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca karışık mahallelerin bulunduğu da bilinmektedir ki bu sayı yaklaşık 23 dür⁵⁸. Özellikle Islahat Fermanı sonrasında gayrimüslimlerin Müslümanlarla aynı okullara devam ettiği bir gerçektir. Örneğin 1899 (1317) tarihinde Rüştiyelerde 443 kız 585 erkek öğrenci 1900 (1318) ise 239 kız, 585 gayrimüslim öğrenci öğrenim görmekteydi. 1907 (1325) tarihli Ankara Vilayet Salnamesine göre Ankara sancağında (Kayseri, Kırşehir vd. dahil) 135 705 gayrimüslim (Yahudi, Ermeni ve Rum) yaşamaktaydı.

Tablo XVI. Açılış Yıllarına Göre Gayrimüslimlere Ait İdadilere İlişkin Sayısal Bilgiler

Salname Tarihi	Liva	Kaza	Mektebin ismi	Okulun Ait Olduğu Cemaat	Ruhsat sahibi
1316 (1313-1314 senesi için)	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi
1317 (1314-1315 senesi için)	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi
1318	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Katolik	Katolik	Ser piskopos Ohannes Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi
	Ankara	Ankara	Rum	Rum	Ananyadi Efendi

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316, s.866, Salname-i Maarif, 1317, s.963, Salname-i Maarif, 1318, s. 1071

⁵⁸ Ergenç, **a.g.e.**, 1973, s. 87, 88; Taş, **a.g.e.**, s.172; Akyüz, **a.g.e.**, s. 73; Özdemir, **a.g.e.**, s. 49-51.

1905 yılı itibarıyla Ankara'da Müslümanların devam ettiği 6 erkek, 2 kız rüştiyesi vardır. Aynı zamanda 11 Ermeni kız ve 1 erkek, 2 karışık 1 Musevi kız ve 1 erkek rüştiyesi olduğu kaydedilmiştir⁵⁹.

Tablo XVII. 1910-11 (1328-1329) Senesi Ankara'daki Cemaatlere Bağlı Okullar

Ankara Vilayeti Cemaatler	Okul Sayısı			Toplam	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
	Kız-	Erkek	Karma		Kız	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Cemaat-Azınlık vb.										
Ermeni	4	3	3	10	663	854	1547	26	28	54
Rum	1	1	1	3	254	295	549	5	7	12
Ermeni Katolik										
Rum Katolik										
Musevi	1	1	-	2	85	147	232	1	5	6
Proteston	1	1	1	3	100	25	125	3	2	
Süryani										
Keldani										
Diğer										
Toplam	7	6	5	18	1102	1296	2423			

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

Görsel 2: Ulus'ta Kardeşler Sokak'ta bulunan Aziz Clement Fransız Koleji (1916 yangını öncesi)
Kaynak(<http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/eski-ankara-fotograflar-6.html>, 5.5.2017 tarihinde alınmıştır):

⁵⁹ Alkan, a.g.e., farklı sayfalar

Tablo. XVIII. *Ankara'da Gayri Müslimlere Ait Okullar*

Salname Tarihi	Liva	Kaza	Okulun Düzeyi	Okul Sayısı
1317 (1314-15 Tarihleri için)	Ankara	Merkez	İptidai	1
		Ayaş	Rüşdi	1
		Ayaş	İptidai	2
		Beypazarı	Rüşdi	2
		Mihalıçık	İptidai	14
		Bala	İptidai	7
		Haymana	İptidai	1
		Kalecik	Rüşdi	2
		Yabanabad	Rüşdi	1

Kaynak: Salname-i Maarif, 1317, s. 970, 972.

Ayrıca, Ankara livası Mihalıçık kazasında İki kilise, Obruk, Şemsiler, Çalçı, Çardak, Belen karyelerinde ibtidai mekteplerinin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır⁶⁰. 1910-11(1328-1329) öğretim yılında arasında bütün devlete bağlı ibtidailerde 260, özel okullarda 18, gayrimüslim okullarında da 80 olmak üzere toplam 358 öğretmen görev yapmaktadır. Ankara için aynı yıl ayrılan bütçe 319536 kuruştur⁶¹.

Tablo XIX. *1907 (1325) Tarihli Vilayet Salnamesi 'ne Göre Ankara ve Bağlı İlçelerde Eğitim Kurumlarının Genel Durumları*

Yerleşim Yeri	Nüfusu	Cami ve Mescit	Kilise	Tekke	Medrese	Darülmuallimin	İdadi	Rüştiye Erk.-Kız	İptidai Er-Kız	Sıbyan mektebi	
Ankara	75366	44	12	11	27	1	1	1	2	2	65
Ayaş	23634	60			11			1	3	55	
Beypazarı	16682	60			7			1		1	37
Nalluhan	16912	70			2			1			67
Mihalıçık	21748	102			8						68
Sivrihisar	36635	128	1	32	20						109
Haymana	30824	84									150
Bala	31460	81									4
Kalecik	46250	147	1		4			1			157
Yabanabad (Kızılcahamam)	28159							1			137

⁶⁰ Salname-i Maarif, 1317, s.972.

⁶¹ Bkz. Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330.

Sayılarla bakıldığında batılı tarzda eğitim kurumlarının sayısının yavaş arttığı buna karşılık geleneksel kurumlar olan medrese ve sıbyan mekteplerinin de varlığını devam ettirdiği görülecektir. Okul sayılarındaki artışlarla birlikte geleneksel kurumların batılı eğitimin Ankara'ya ve kazalarına da ulaştığı ve cemaatlerin de kendi eğitim kurumlarını oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum arşiv belgelerine de yansımıştır. İbtidailerin sayısı artınca İmparatorlukta bu okullar için öğretmen yetiştirme konusu da ele alınmıştır. Önce İstanbul'da açılan öğretmen okulları daha sonra taşraya yaygınlaştırılmıştır. Ankara'da da bir öğretmen okulu (Dar'ül Muallimin-i İbtidai) açıldığı bilinmektedir. Ankara'da kurulan öğretmen okulu ilkökul düzeyinde öğretmen yetiştirmekteydi.

Dar'ül Muallimin-i İbtidailer

Osmanlı İmparatorluğu'nda sıbyan mektepleri 1862'den sonra ibtidai mekteplere dönüştürülmüştür. İlk kez 1868'de İstanbul'da açılan Dar'ül -muallimin-i İbtidailer 1875'den sonra taşrada da açılmaya başlamıştır⁶². Dar'ül-muallimin-i İbtidainin Ankara'da tam olarak ne zaman açıldığı bilinmemekle birlikte ilk kez bir arşiv belgesinde (1892-1310) Ankara'da bir Dar'ül-muallimin açıldığı ve öğretmenliğine de Avlonya Rüşdiyesi Muallim-i Evveli Raşid Efendi'nin atandığı görülmüştür⁶³. 1899 (1317) tarihli Salnameden okulun eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır. 1334 tarihli Maarif İhsaiyat Mecmuasında okulun kuruluş tarihi 1908-9(1326) olarak verilmektedir ancak bu tarih daha çok okulların yeniden düzenlenmesi ile ilgilidir.

Tablo XX. *Ankara Darülmualimin-i İptidai Şubesi'ne İlişkin Sayısal Bilgiler*

Yıllar	Öğretmen Sayısı	Öğrenci sayısı	Diğer görevli (Hademe)
1316 (1313-1314 öğretim yılı için)	1	15	1
1317 (1314-1315 öğretim yılı için)	1	10	1
1318 (1315-1316 öğretim yılı)	1	10	1
1319	1	11	1
1321	1	17	1

Kaynak: Salname-i Maarif, 1316, s.870, Salname-i Maarif, 1317, s.950, Salname-i Maarif, 1318, s. 1057, Salname-i Maarif, 1319, s. 380, Salname-i Maarif, 1321, s.345.

Okuldan 1912-13 öğretim yılında 28 kişi mezun olmuştur. 1913-1914 öğretim yılında okula devam eden öğrenci sayısı 107 Müslim, 1 Rum, 1

⁶² Abdulkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", **150. Yılında Tanzimat**, Ankara, 1992, s. 456-461.

⁶³ BOA- MF.MKT. No:152 / 49.

Ermeni olmak üzere toplam 109 kişidir. Öğretmenlerin mezuniyet durumlarına ilişkin veriler incelenmiş, 3 öğretmenin Darülfünun, 3 öğretmenin Halkalı Ziraat Mektebi mezunu, 3 öğretmenin Dar'ül-muallimin-i Aliye, 2 öğretmenin Dar'ül-muallimin-i Rüşdi ve 5 öğretmenin de İbtidai mezunu olduğu belirlenmiştir⁶⁴. II. Meşrutiyet sonrasında öğretmen yetiştiren okulların niteliğinde gelişmeler olmuş ve bu gelişmeler taşradaki okullara da ulaşmıştır. Bununla birlikte I.Dünya Savaşı yıllarında özellikle Dar'ül-muallimin-i ibtidailerde öğretmenlerin savaşa gitmesi nedeniyle sayıları azalmış öğretmenlerin niteliğinde de düşüş olmuştur. Bunun üzerine Ankara, Konya gibi merkezlerde açılan Dar'ül-muallimin-i Rüşdilerden mezun olanlar vilayet Dar'ül-muallimin-i ibtidailere atanmışlardır⁶⁵.

Görsel 3. Ankara Dar'ül-muallimin
(Erkek Öğretmen Okulu binası 1947 yılında yanmıştır)

Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog- Anadolu-medeniyetleri-müzesi.html "Başkent'in doğusu Ankara sunusundan alınmıştır.

1908-1909'da çıkan Da'rül-muallimin ve Dar'ül-muallimat Nizamnamesi hükümleri doğrultusunda yeniden düzenlenen Dar'ül-mualliminde 1910-11 (1328-29) tarihleri arasında eğitim gündüzlü ve yatılı olarak düzenlenmiştir. Öğrencilerin toplam sayısına bakıldığında, 99 Müslüman, 1 Rum, 1 Ermeni asıllı öğrenci olmak 101 erkek öğrenci olduğu görülmüştür. Bu öğrencilerden 10'nu yatılıdır.

⁶⁴ Bkz. *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye. 1316/1898 - 1317/1899, 1321/ 1903 ve Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecuması 1334.*

⁶⁵ Satı, "Meşrutiyet'ten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim, II/19*, İstanbul, 1334, s.654-665.

Tablo XXI. *Dar'ül-muallimin Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı*

Öğrenci Sayısı	Baba Meslekleri
4	İlmiye
16	Memur
22	Ticaret
12	Din Görevlisi
32	Ziraat
14	Diğer Meslek

Öğretmen okullarına yapılan yatırımlara bakıldığında, öngörülen bütçenin 156 800 kuruş olduğu görülmüştür. Bu önemlidir çünkü devlet artık öğretmenliği bir meslek olarak tanımış ve yetiştirme sorumluluğunu almıştır. 1920-21 (1339- 40) senesinde öğretmen okulunda toplam 28 personelin görev yaptığı, bunların 4'nün öğretmen ve yöneticilik görevini aynı anda sürdürdüğü, 14 öğretmen,10 yardımcı personel olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre dağılımı aşağıda verilmiştir⁶⁶.

Tablo XXII. *Dar'ül-muallimin'de Görev Yapan Öğretmenlerin Mezun Olduğu Okullara Göre Dağılım*

Öğretmen Sayısı	Mezun Oldukları Okullar
1	Darülfünun Edebiye
1	Darülfünun Tabiat
1	Halkalı Ziraat
4	Dar'ül-muallimin-i Aliye
2	Dar'ül-muallimin-i Rüşdiye
4	Darülmuallimin-i İbtidaiye
3	Diğer Okullar
	Sultani mezunu olan öğretmen yok.

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

1913-1914 öğretim yılı itibarıyla Ankara genelinde görev yapan öğretmenlerden 87'si Dar'ül-muallimin'den, (erkek öğretmen okulu) 21'i 1914-15 (1333)'de oluşturulmuş Dar'ül-muallimat'dan (kadın öğretmen okulu) 33'ü ise iki yıllık Dar'ül-muallimin'den mezun olmuşlardır. 1920-21 (1339-40) öğretim yılında ise Dar'ül-muallimin ve Dar'ül-muallimat'ın birleştirildiğini, koşullarının düzeltilmesi için çabalar gösterildiğini görmekteyiz. Bu okulun ibtidai yani başlangıç evresinde 113 gündüzlü öğrenci bulunmaktaydı. Parasız olarak devam eden öğrenci sayısı ise 1'dir. Birinci sene ise 1 parasız, 138 yatılı olmak üzere ibtidai evresi de eklendiğinde okulda toplam 239 öğrenci öğrenim gördüğü belirlenmiştir. İkinci senesinde öğrencisi bulunmamaktadır⁶⁷.

⁶⁶ Maarif İhsaiyatları 1334, 1341.

⁶⁷ BOA- DH.UVM No: 16/ 55. Ayrıca Bkz. Dar'ül-muallimin ve Dar'ül-muallimat Talimatnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1332.

Tanzimat sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı milletleri bir araya toplamak için açılan eğitim kurumlarından birisi de “Sultani”lerdir. Bu kurumların Ankara’da da açıldığı belgelerden ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Sultaniler konusundaki gelişmeler ele alınacaktır.

Ankara’da Sultaniler

İdadilerden başka, Batılı eğitim kurumlarının tam bir kopyası olan ve Batılı eğitim kurumu olma özelliği ile tanınan kurumlar ise Sultani (liseler) olmuştur. Aslında lise olarak adlandırılan bu kurum Osmanlı İmparatorluğu eğitimine ait olmayıp, Fransız kökenli bir kurumdur. Sultani kavramı Galatasaray’da gerçek anlamıyla kurulan ilk liseye verilen Mekteb-i Sultani adı ile ortaya çıkmıştır. Tanzimat’tan sonra Müslüman ve Hıristiyan tüm Osmanlı tebaasının ülke hizmetlerinde sorumluluk alabilecek bir seviyede yetişmesi ve Batı bilimi ile yetişmiş aydınlar sınıfının bir an önce oluşması gereği iyice ortaya çıkmıştı. Daha önce kurulmuş olan Rüştiyeler bu gereksinimleri karşılayamamışlardı. Batı ülkelerindeki yapı ve düzeyde bir öğretim basamağının kurulması gerektiği anlaşılmaya başlamıştı. Devletin vaat ettiği yeniliklerin yapılması için de dışarıdan özellikle Fransa’dan baskılar gelmeye başlamıştı. Bu baskılar büyük merkezlerde Hıristiyan öğrencilerin devam edebilecekleri orta öğretim kurumlarının (liselerin) bir an önce açılması gereğini ortaya çıkarmıştır⁶⁸. Özellikle Islahat Fermanı, eğitim alanında birçok işin yapılmasını öngörmüştür. Ancak bu tip okullar henüz ortada olmadığından nasıl açılacağı, programlarının ne olacağı hakkında bir düşünce de belirmemişti. Bu durum karşısında Fransa’ya başvurularak oradaki okullar örnek alınmıştır⁶⁹.1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Sultanileri orta öğretim kurumlarının üst basamağı olarak tanımlamış ve il merkezlerinde açılmasını öngörmüştür. Bu okulların rüştiye üzerine 6 yıllık bir öğretim vermesi planlanmıştı. Sultanilerin ilk bölümleri idadilerin öğretim programlarını izlemişlerdir. 1910 yılında yayımlanan bir talimat ile idadiler ülke çapında sultanilere dönüştürülmüştür⁷⁰. İlk planda 12 idadi sultani haline getirilmiş ancak Ankara’daki idadi ancak 1913 yılında alınan bir kararla 7 yıllık idadilerin dönüştürülmesiyle birlikte sultaniye çevrilmiştir⁷¹. 1913-14 öğretim yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda dönüştürülen idadi sayısı sultani sayısı 23’e yükselmiştir. Bu sayı 1913–1914 öğretim yılı sonunda 30’a ulaşmıştır. Bunlar arasında Ankara idadisi de vardır⁷². İdadilerin sultani haline getirilmesinden sonra orta öğretim kurumlarında yapılan öğretimde belli düzeyde iyileşmeler görülmüştür. Ankara’da 1885-86 öğretim yılında açılmış olan idadi

⁶⁸ Güven, a.g.e., s.150.

⁶⁹ Kodaman, a.g.e., s.133-134).

⁷⁰ **Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisatına Mütteallik Talimat 1326, (1910).**

⁷¹ **Mekâtib-i Sultânîye Talimatnamesi 1329 (1911).**

⁷² **Maarif İhsaiyat Mecmuası 1329-1330. s.88.**

1914 yılında sultaniye dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün temel amaçlarından birisi de hem idadilerdeki eğitimin niteliğini artırmak hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı ve azınlık okullarına karşı alternatif yaratabilmektir. 1910 yılında okulun öğrenci sayısı 100'ü yatılı olmak üzere toplam 350 öğrenci öğrenim görmekteydi. Gelişme şöyledir: II.Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra orta öğretim konusunda yapılması düşünülen yeniliklerle vilayet merkezlerindeki bazı idadiler sultaniye dönüştürülmüştür. 1910'da başlayan bu uygulama ile İstanbul'da ve diğer bazı büyük şehirlerde var olan 12 idadi, sultani haline getirilmiştir. Böylece sultaniler 1913 yılına kadar vilayet merkezlerinde faaliyet gösteren yedi yıllık idadilerin yerini almıştır. 1913-1914 eğitim öğretim yılında ülkenin bütünündeki sultanilerde öğrenim gören öğrenci sayısı 9573'tür. 1913-1914 öğretim yılında Ankara'daki Sultani 'de 371 Müslim, 5 Rum, 8 Ermeni, 3 Musevi olmak üzere toplam 387 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu öğrencilerin babalarının meslekleri açısından dağılımına bakıldığında 6'sının babasının ulema 30'nun memur, 15'nin tüccar, 115'nin sanatkâr, 24'nün çiftçi 197'nin diğer diğer mesleklerle mensup olduğu kaydedilmektedir⁷³. Bu istatistiklere bakıldığında Ankara özellikle dönemin üst düzey kurumlarından olan Sultanilere devam eden öğrencilerin çoğunluğunun orta ve üst sınıfa mensup ailelerden geldiği görülmüştür. Bu kurumların paralı olduğu göz önüne alındığında eğitimde fırsat eşitliğinin ayrıcalıklı sınıflar lehine işlediği ortaya çıkmaktadır.

Ankara Sultani 'sinde 8 idari kadroda çalışan olmak üzere 17 öğretmen 3 yardımcı personel ve 13 hizmetli bulunmaktadır. Öğretmenlerin 4'ü 20-25 yaş, 6'sı 25-30, 3'ü 30-40, 4'ü de 40-50 yaş aralığındadır. Öğretmenlerin 2'si Darülfünun Ulum'u Şeriye, 1 ise edebiyete, 1'i riyaziye mezunu, 1 öğretmen Mekteb-i Harbiye, 1'i ise Halkalı Ziraat Mektebi mezunudur. 6 Öğretmen Dar'ül-muallim'i ibtidaiye mezunu, 4'ü sultani ve idadilerden, 1'i özel öğretim kurumlarını bitirmişlerdir. Öğretmen yetiştirme ve istihdamı açısından imparatorlukta genel durumla benzerlik göstermektedir.

Görsel 4 Ankara Erkek Lisesi (Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog-anadolu-medenyetleri-muzesi.html "Başkent'in doğuşu Ankara sunusundan alınmıştır).

⁷³ Bkz. Alkan, 2000 ilgili sayfalar, Maarif İhsaiyat Mecmuası, 1334 ilgili sayfalar

1910-11 (1328-1329) yılları arasındaki kayıtlarda Ankara’da Sultaniye ilişkin kayıt olmadığı görülmüştür. 1920-21 (1339-40) yıllarına ait Maarif İhsaiyat Mecmuasında ise 1 erkek lisesi bulunduğu ve bu lisede 363 öğrenci öğrenim gördüğü kaydedilmiştir. Ankara Kız lisesinde ise toplam 73 öğrenci bulunmaktadır. Bu liselerde 4 kadın 10 erkek öğretmen bulunmaktadır (1921’de Okulun müdürlüğüne ünlü eğitimci Nafi Atuf (Kansu) getirilmiştir). Ankara’nın düşman eline geçme tehlikesi ortaya çıkınca diğer kurumlarla birlikte okul Ankara Sultanisi adıyla Kayseri’ye taşınmış, zafer kazanıldıktan sonra Ankara’ya Atatürk Lisesi adıyla geri dönmüştür⁷⁴.

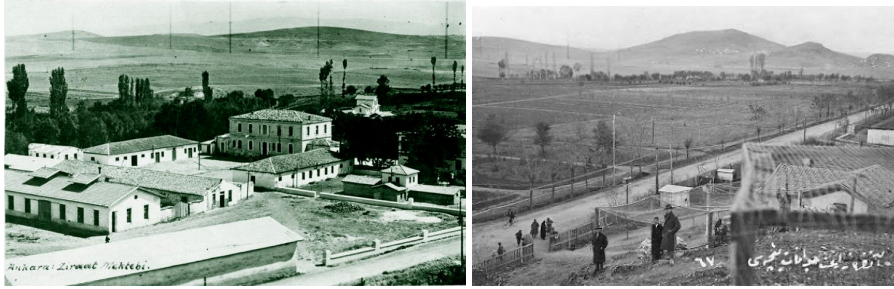
Mesleki- Teknik Öğretim

Tanzimat döneminde Avrupa’dan getirilen çok sayıda yenilik arasında telgraf, demiryolu özel yer tutmaktadır. Osmanlı esnaf ve zanaatkarları ile ticaret erbabının hem teknolojik hem de eğitimsel açıdan geri kalması yabancı ve gayrimüslimlerle olan rekabette geri kalmalarına ya da yenilmelerine yol açıyordu. Osmanlı toplumu Avrupa’daki yenilikleri bir taraftan ülkeye getirirken diğer yandan bunları etkililikle işletebilecek elemanlara gereksinim duyuyordu. Yeni teknoloji ile yeni oluşturulan cılız sanayi kuruluşlarında çalışabilecek yeni kadroların yetiştirilmesi için Mutlakiyet döneminde oldukça fazla sayıda meslek okulları açılmıştır. Bu dönemde illerdeki ıslahhaneler ve sanayi mekteplerin hepsinin adında II. Abdülhamid’in adının olduğunu ve Hamidiye Mekteb-i Sanayi-i Ali olarak organize edildiği görülmüştür. Cumhuriyet dönemine kadar ulaşan bu mesleki ve teknik öğretimi konularında önemli gelişmeler kaydedilmiş özellikle yeni ortaya çıkan mesleklere yönelik eğitim kurumları açılmıştır. Daha çok ilgili bakanlıklar (Ziraat, Ticaret, Bayındırlık vb.) kendi alanlarında gereksinim duydukları meslek elemanlarını yetiştirmek için kurumlar açmışlardır. Bu kurumları denetleme ve düzenleme kaygısı ön plana çıkmış ama okullarda verilen eğitim genelde ihtiyaçların uzağında kalmıştır. Osmanlı toplumunun büyük çoğunluğu tarımda çalıştığı ve tarım yaptığı için en etkili mesleki okullardan birisi Ziraat okulları olmuştur⁷⁵. Örneğin bu okulların açılış gerekçesine bakıldığında pamuk tarımını geliştirme ya da Anadolu’daki farklı tarım bölgelerine daha iyi tarım yapmaya yönelik uygulamalı eğitimlerin verilmesinin hedeflendiği görülmüştür. Bu nedenle okulların adında genelde uygulamalı anlamına “ameliyat” sözcüğü yer almıştır İstanbul’da ilk olarak Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi adı verilen bu okulun benzerlerinin

⁷⁴ Hasan Ali Yücel, **Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Ortaöğretim**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s.479.

⁷⁵ Güven, **a.g.e.**, s.223.

“Hamidiye” adıyla Adana, Ankara, Hama, Sivas ve Kastamonu’da da açıldığı bilinmektedir. Bu okullar orta öğretim düzeyinde eğitim vermekteydi. Bu okulların öğretim programlarının ve öğretmen kadrosunun oluşturulmasında Avrupa’nın farklı ülkeleri örnek alınmıştır. 1912-13 tarihli belgede Almanya’da olduğu gibi, nahiye merkezleriyle büyük karyelerdeki mekatib-i ibtidaiyeye ziraat mekteplerinden yetişmiş ziraat mütehassıslarının tayiniyle çocuklara yeni usul ziraatın talimi” verilmek istendiği vurgulanmıştır⁷⁶. Ankara’da kurulması öngörülen bu okulun temeli 1894 yılında atılmış ancak bina bir buçuk yıl sonra tamamlanabilmiştir⁷⁷.

Görsel. 5. Numune Mektebi Kaynak: (<http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/eski-ankara-fotograflar-6.html>, 5.5.2017 tarihinde alınmıştır)

Ankara’da 1895-1897 yılları arasında kurulan bu okul “Numune Çiftliği” adını almıştır. Okul 1908 yılında Ziraat Mektebi olarak adını değiştirmiş ve Cumhuriyet döneminde Ankara’ya açılacak olan Yüksek Ziraat Mektebine de ev sahipliği yapmıştır. Kurum bugün Ankara Üniversitesi’ne bağlı Ziraat Fakültesi yerleşkesinde yer almaktadır⁷⁸. Bu okulların açılışı nizamnamelere dayandırılmış ve bu nizamnamelerle yönetilmişlerdir. II. Meşrutiyet döneminde ise okulları tek bir nizamname altında toplama çabaları ortaya çıkmış ve bu kurumları organize edebilmek için 10 Şubat 1912 yılında “Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi” yayımlanmış ve okullar belli düzeyde kademelendirilmiştir⁷⁹. Okullar dört kademeye bölünmüştür. Birinci kademeye “Amele Mektepleri” adı verilmiş ve çiftliklere “kâhya” eski deyişle “amele başı” yetiştirmeye yönelik organize edilmiştir. İkinci kademeye ise uygulamalı tarım eğitim tekniklerini öğretmeyi amaçlayan “Çiftlik Mektepleri” adı verilmiştir. Okur-yazar ve kendi kendine yeten çiftçiler, yarıcı ya da subaşı yetiştirmeyi hedefliyordu. Ziraat Ameliyat Mektepleri ise üçüncü kademe olarak düşünülmüş bunların da çiftlik kâhyası yetiştirmesi ön plana

⁷⁶ BOA-BEO- No: 4122 / 309144.

⁷⁷ Ankara Vilayet Gazetesi No: 977 (6 Haziran 1894).

⁷⁸ Erdoğan, a.g.e., 1965, s. 125.

⁷⁹ Bkz. Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi; Unat, a.g.e., s.77.

alınmıştır. 1905-1906 (1323)'da ise Ankara numune ağıl ve tarlasının eksikleri tamamlanarak Ziraat Ameliyat Mektebi'ne çevrilmiştir⁸⁰. En üstte ise Ziraat Mıntıka Mektepleri adıyla alanda hem kuramsal hem de uygulamalı eğitim verecek bir anlamda Avrupa'daki politeknik olarak organize edilecek yüksekokul özelliği taşıyacaktı. Ankara'da kurulan bu okul da orta öğretim düzeyinde meslek okulu olarak değerlendirmek mümkündür (Tedrisat-ı Ziraiye Nizamnamesi). Okula Cumhuriyet Döneminde özel bir önem verildiğini görmekteyiz. Aşağıda sunulan 1921-22 (1340) tarihli belgede okulun müdürlüğüne tekrar atama yapıldığını ve okulun eğitime yeniden başladığı görülmektedir. Bina bugün Keçiören/Kalaba bölgesinde Meteoroloji binası olarak kullanılmaktadır.

Ankara Ziraat Mektebi Müdürlüğüne Mehmet Ali Bey'in Atanma Belgesi (Kaynak Osmanlı Bankası Arşivleri Dokuman No: AFMSBBD0C107)

⁸⁰ BOA- DH.MKT.- No: 993/ 62.

Çoban Mektebi

Yukarıda belirtildiği üzere Ankara bu dönemde tiftik keçisi yetiştirilen önemli bir bölgeydi ve Ankara'nın en önemli gelir kaynaklarından birisi "sof" yani tiftikten elde edilen kumaşlardı. Özellikle Ankara'daki tiftik keçilerinin ıslah edilmesi ve daha iyi ırkların geliştirilmesi için Ankara'da 1898 yılında bir Numune Çiftliği kurulmuş daha sonra bu okul içinde bir de Çoban Mektebi adıyla ortaöğretim düzeyinde kurum oluşturulmuştur. Ankara'da "Çoban Mektebi" adıyla Numune Çiftliği içinde açılan bu okulda tiftik keçileri neslinin bakım ve ıslahı konusunda bilgili donanımlı elemanlar yetiştirme hedeflenmekteydi⁸¹. 1900 (1312) tarihli Maarif Salnamesinde okulun tam olarak açılış tarihi verilmemekle birlikte, kuruluş tarihi olarak 1898 ibaresi yer almaktadır. 1907 (1325) tarihli Salnamede 'de okulun öğrencisinin yaklaşık 100 olduğu belirtilmiş ama bölümlerinin adının değişmemiş olduğu kaydedilmiştir. Okul, I. Dünya Savaşı yıllarında kapanmıştır⁸². Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal ve hayvansal üretimi geliştirerek verimliliği artırma çabaları Tanzimat sonrasında hızlanmıştır. Tarıma ve hayvancılığa dayalı ekonomisi olan Osmanlı İmparatorluğu tarımsal reformları geliştirmek için yurt dışına gidip eğitim almış aydınlar ülkede özellikle tarımsal eğitimin geliştirilmesiyle mümkün olacağı konusunda toplumu ikna etmeye çalışmışlardır. İlk örnekleri 1847'de İstanbul'da açılan ziraat mektepleri başarısız olduktan yaklaşık 50 yıl sonra ülkede farklı vilayetlerde ziraat mektepleri ve numune tarlaları açıldı. Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi de bu dönemde açılmış ama Babıali'nin teknik ve malî teşviklerine rağmen Ankara çiftçisinin ilgisizliği, 1908'de Çoban Mektebinin Ziraat Mektebine dönüştürülmesine neden olmuş ve ağıl bölümü ortadan kaldırılmıştır. Bu okullarda öğrenim gören öğrencilerle yapılan bir söyleşide çoğunluğunun tarım sektöründe çalışmak yerine memuriyete geçmeyi tercih etmelerini belirtmeleri oldukça ilginçtir⁸³.

Ankara Mekteb-i Sanayisi

1902 (1320) tarihli Vilayet Salnamesinde Ankara'da açılmış başka bir okula daha rastlamaktayız. Hamidi Sanayi Mektebi adlı bu okulun Müdürü Raif Efendi'dir. Okulun mürettiblik, marangozluk, nesciyelik, kunduracılık ve

⁸¹ Özkan Keskin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi," *OTAM*, 28 /Güz, 2010, ss.87-106.

⁸² **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, 1938**, s.192-193, Ankara Vilayet Salnamesi, 1325, Ayrıca Bkz. Bekir Koç, *Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara, Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 13, sene 1318*, (haz. Bekir Koç). Ankara, Ankara Sanayi Odası yay., 2014., s.583.

⁸³ Keskin, a.g.e., s. 95.

arabacılık bölümlerinde yaklaşık 100 öğrencinin öğrenim gördüğü kaydedilmektedir. Okulun öğretim programına bakıldığında, mesleki ve teknik öğretim kurumlarında önemli olan, makine, aritmetik, geometri vb. derslerin olduğu görülecektir. Okuldaki uzmanlık alanları daha sonra değişmiştir. 1905'te Ankara'daki Mekteb-i Sanayi süresinin iki yıl olduğu ve okulda terzilik, kunduracılık ve marangozluk bölümleri olduğu belirlenmiştir. Bu tür okulların açılmasının yasal dayanağı ise II. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkat 'in 78. Maddesinde her vilayette bir sanat okulu açılmasını öngören Sanayi Mektepleri Nizamnamesinde bulunmaktadır. Okulun süresi daha sonra 4 yıla çıkmıştır ve Ankara Özel İdaresine bağlı bir okul haline getirilmiştir. 1920-21 (1339-40) senesinde Ankara Sanayi Mektebi'nde toplam 108 öğrenci öğrenim görmektedir.

Tablo XXIII. *Sınai Mektebinde Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre Dağılımı*

Bölümler	Öğrenci Sayısı
Tesviye	15
Demircilik	7
Marangoz	30
Terzi	24
Dokumacı	2
Kunduracı	30

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330

1920-21 (1339-1340) tarihli Maarif İhsaiyat Mecmuasında Sanayi Mektebi'nde toplam 18 öğretmen bulunduğu kaydedilmektedir. 8 öğretmen uygulamalı derslere girerken, 8 öğretmen de kuramsal dersleri vermektedir. Öğretmenlerin mezuniyet durumuna bakıldığında, 3 öğretmenin mekteb-i aliye, 1 öğretmenin orta mektep, 5 öğretmenin farklı bölgelerdeki sanayi mektebi, 7 öğretmenin ise diğer mekteplerden mezun ve Türk olduğu ortaya çıkmaktadır. Terzilik, kunduracılık, marangozluk, demircilik, dökümcülük ve tesviyecilik gibi bölümleri olan bu kurum günümüzde Ulus Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi adıyla öğretime devam etmektedir.

Görsel 5. Ankara Mekteb-i Sanayisi :Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog-anadolu-medeniyetleri-muzesi.html “Başkent”in doğuşu Ankara sunusundan alınmıştır.

Cumhuriyet’e geçişte medreseler kapatılmış ve İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Cumhuriyet’e geçildikten sonra 1925 tarihli istatistiklerde İmam-Hatip Okullarında toplam 43 öğrencinin öğrenim gördüğü ve bu öğrencilerin 41’inin dönem sonu sınavlara girerek başarılı olduğu kaydedilmiştir⁸⁴.

Ankara’da Cumhuriyet dönemine geçişte okul, öğrenci sayısının genel görünümünü özetleyen tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo XXIV. 1339-1340 Öğretim Yılında Ankara’da Okul ve Öğrenci Sayıları

Okul Türü	Okul Sayısı		Toplam	Öğrenci sayısı		Toplam
	Kız	Erkek		Kız	Erkek	
İbtidai	14	59	73	1298	3267	4925
Ortaokul						
Liseler (ibtidai kısmı)	1	1	2	32	209	241
Ecnebi Cemaati	1	1	2	80	36	216
Darüleytam	1		1	64		64
Genel Toplam	17	61	78	1474	3612	5446

Kaynak: Maarif Vekâleti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334 tarihli istatistiklerden derlenmiştir.

⁸⁴ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1333-1334

Sonuç

Tanzimat sonrasında özellikle Avrupa ile farklı alanlarda iletişim kurulması, ticari ve bürokratik gelenekteki değişim sonucunda İmparatorlukta yaşayan Müslüman halk ile gayrimüslimlerin eğitiminde önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Batı tarzında eğitim örgütlenmesi ve eğitim kurumları önce İstanbul'da oluşturulmuş daha sonra taşraya yaygınlaştırılmıştır. İncelenen kaynaklardan elde edilen bilgiler imparatorlukta eğitimdeki değişimlerin üçüncü önemli merkezinin Ankara olduğu anlaşılmaktadır. Batı tarzında eğitim veren kurumlar çok hızlı olmasa da Ankara'da da açılmış ve ilk, orta ve mesleki eğitim düzeyinde kurumlar ile öğretmen yetiştiren kurumlar eğitim sistemindeki yerini almıştır. Ankara'nın nüfus ve ekonomik yapısına uygun biçimde açılan meslek okulları da oluşturulmuştur. Aynı şekilde okullara kız-erkek öğrencilerin devamı artmış ve gayrimüslim ve Müslüman tebaa aynı kurumlarda eğitilmişlerdir. Ancak okulların bazılarının paralı olması yeni kurulan eğitim kurumlarının orta ve üst sınıfa hitap etmesine yol açmıştır. İstatistiklere bakıldığında eğitim kurumlarının yeni gelişmekte olan bürokrat sınıfın yanı sıra yeni orta sınıfları Ankara'da da yetiştirme yönünde işlev gördüğü söylenebilir. Tanzimat sonrasında ortaya çıkan merkezleşme eğitimde merkezleşmeyi de beraberinde getirmiş, İstanbul'dan yönetilen bir eğitim anlayışı Ankara sancağını da etkilemiş batılı tarzda öğretim kurumların Ankara'da da açılmasını sağlamıştır. Osmanlı genelinde mektep ve medrese farklılaşması ile batılı ile geleneksel eğitimin eş zamanlı olarak ilerlediği Tanzimat sonrasında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gibi düzenlemeler ile oluşturulan eğitim kademelendirilmesi Ankara'da da gerçekleşmiştir. İlköğretimde okuma-yazma ve yaşamda işe yarayacak temel bilgiler verilmesi hedeflenmiş, devletin eğitimi kendi görevi olarak alması gibi zorunluklar, Ankara'da da uygulanmıştır. İptidai mektepler ve rüştiyeler kurulmuştur. Bunun sonucunda eğitimde niceliksel artışlar sağlanmıştır. Örneğin okullaşma oranı genel nüfus içinde %3'e ulaşmıştır ki imparatorluk genelinin o dönemde % 6'larda olduğu düşünülürse bu oranın oldukça iyi olduğu söylenebilir. İlköğretim sonrasında oluşturulan batı tarzındaki kurumların yanında Ankara'da oluşturulacak olan yeni "mülkiye" sınıfını yetiştirecek yeni orta öğretim kurumları açılmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun ulusal ve uluslararası düzeyde yüklenimleri nedeniyle ilk kez gayrimüslimlerle Müslümanların karma biçimde devam ettiği idadiler Ankara'da da açılmıştır. Osmanlı toplumunda esnaf ve zanaatkarlar ile ticaret erbabının yabancı tacirler ve gayrimüslimlerle rekabet gücünü artırmak için meslek okullarının açılması önemli bir gelişmedir. Buna paralel olarak Ankara'da da başta sanayi mektebi olmak üzere ziraat vb. alanda mesleki eğitim veren okullar açılmış, bunlar Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. İmparatorluk düzeyinde

düzenli çabalar şeklinde olmasa da böyle yeniliklerin alınması, kabul edilmesi hatta okullarda uygulanması ya da eğitim sistemine girmesi gibi konular Ankara'daki eğitim anlayışını da değiştirmiştir. Yeni eğitim kurumlarının girmesiyle herkese genel eğitim vermenin yanı sıra, programlar kalıcı hale getirilmiş, standartlar konulmuş, eğitimden daha fazla kişinin yararlanması için çabalar harcanmıştır. Ticaret kenti olan Ankara'da da halkın bu okullara bakış açılarının değişmesi, çocuklarını bu tür okullara gönderme konusunda da isteklendirmiş, eğitim düzeyinin sayısal olarak çok yüksek olmasa da artması sonucu karşımıza çıkmıştır. Okullarda dini bilgilerin yanı sıra dünya ile ilgili aritmetik, tarih, coğrafya gibi derslerin programa konması hükme bağlanmıştır. Vakıf sisteminin dışında devletin açtığı okullarla eğitim sisteminin devletçe düzenlenmesi belirlenmiştir. Böylece din eğitimi veren kurumlarla bağımsız laik eğitim veren kurumlar Ankara'da varlığını sürdürmüştür.

Ülke genelinde kızların eğitimi de devlet tarafından düzenlenmiş bu gelişmeler geç de olsa Ankara'ya ulaşmış kız okullarının yanı sıra öğretmen okulları da oluşturulmuştur. Batılılaşmayla birlikte açılan öğretim kurumlarının hemen hemen tümünde temel amaç yeni ortaya çıkan bürokrasi için memur yetiştirmek olmuştur. Bu nedenle sivil okulların başka yönde gelişmesi neredeyse mümkün olmamıştır. Eğitimde sayı artırmak, az zamanda çok iş yapmak düşüncesi ağır basmıştır fakat açılan okullar ve buraya devam eden öğrencilerin sayısal açıdan hedeflerin çok gerisinde kaldıkları görülmüştür. Ankara'da istatistiklere bakıldığında okuma yazma oranının çok düşük olması buna örnektir. Bir bütün olarak eğitim sisteminin Batılılaşmasını ve Batılılaşma yönteminin halkın istekleriyle değil yukarıdan gelen düzenlemelerin başlattığını göstermektedir. Halkın bu kurumlara ihtiyaç duymaması ya da bu kurumları her yönüyle bilmemesi bu kurumların sayısal açıdan başarılı olmalarını da etkilemiştir.

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Babıali Evrak Odası, Fon Numarası: BEO Dosya No: 4122 Gömlek No. 309144 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**- Fon No-BEO-, Dosya No: 569/ Gömlek: 42609. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Fon No: BEO-, Dosya No: 3316 Gömlek: 248650. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Fon No-BEO- Dosya No: 4615 / Gömlek: 346112. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Dahiliye Nezareti Mektubi: Fon No: DH.MKT. Dosya No: 993 Gömlek: 62.T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Fon No: DH.UMVM Dosya No: 16 Gömlek: 55. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **BOA**-Maarif Mektubi:, Dosya no: MF.MKT. Fon No:152 Dosya No: 49 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (**BOA**), Ankara.

Resmi Yayınlar

- Darülmuallimin ve Darülmuallimat Talimatnamesi**, 1332 İstanbul: Mataa-i Amire.
- Ankara Vilayet Salnamesi**, Matba-i Amire, 1325 İstanbul.
- 1329–1330 (1915) Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye Nezareti** İstanbul, Matbaa-i Amire İhsaiyat Mecmuasıdır 1334.
- 1339-1340 (1925) Senesine Mahsus Maarif-i Umumiye Vekaleti İhsaiyat Mecmuası**, Maarif Vekaleti Yayınları (İhsaiyat Mecmuası 1341), İstanbul, Matbaa-i Amire,
- Maarif-i Umumiye Nizamnamesi** (1286), 1869, İstanbul Matbaa-i Amire.
- Mahmut Cevat bin eş-Şeyh Nafi., (1338) (1922). **Maarif-i Umumiye Nezareti tarihçe-i teşkilât ve icraatı**. İstanbul, Matbaa-yı Âmire.
- Liselerin Tanzim ve İdârelerine ve Tedrisatına Müteallik Talimat (1910)** İstanbul, Matbaa-i Amire.
- Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**. -- İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316/1898 - 1317/1899, 1318/1900, 1319/1901, 1321/1903 tarihli sayılar (ISAM Veri Tabanından Yararlanılmıştır).
- Mekâtib-i Sultânîye Talimatnamesi 1329** (1911) İstanbul, Matbaa-i Amire.
- Tedrisatı Ziraiye Nizamnâmesi**, 21 Safer 1330, 28 Kanuni-Sani 1327 (10 Şubat 1912), “Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Âli Mektepler Tesisi Hakkında Kanun”, Düstur, 3. Tertib, c. 8, 1.b., 1927, s.1687.

Kitaplar

- Akyıldız, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul: Eren Yayınları 1993.
- Alkan, Mehmet Ö. **Tanminat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, tarihi istatistikler Dizisi**, (Haz. M.Ö. Alkan) C.VI, Ankara Kasım 2000.
- Ömer Lütü Barkan, **İstanbul vakıfları tahrîr defteri: 953 (1546) Târihli** (Vol. 61). İstanbul: Baha Matbaası. 1970.
- Çadırcı, Musa, **Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- Çağatay, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 71-72
- Ergin, Osman, **Türkiye Maârif Tarihi**, İstanbul, C. I-II, Eser Matbaası, 1977.
- Galanti, Avram, **Ankara tarihi I-II**, (2. baskı). Ankara: Çağlar Yayınları. 2005.
- Güven, İsmail, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: PEGEMA, 2014.
- Koç, Bekir, (2014). **Osmanlı Kent Yıllıklarında Ankara, Salname-i Vilayet-i Ankara, Def'a 13, sene 1318**, (haz. Bekir Koç). Ankara, Ankara Sanayi Odası yay., 2014.
- Koçer, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, Ankara, Uzman Yayınları, 1987.
- Kodaman, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Ongan, Halil, **Ankara'nın 1 Numaralı Şer'îye Sicili**, Ankara: TTK Yayınları. 1958
- Ongan, Halil, **Ankara'nının 2 Numaralı Şer'îye Sicili**, Ankara: TTK Yayınları. 1974.
- Özdemir, Rıfat, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, 1785-1840)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Öztürk, Cemil. . **Türkiye'de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar**. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2005.
- Parlatır, İsmail , **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı Yay., 2009.
- Somel, S. Akşin, **The modernization of public education in the Ottoman Empire, 1839-1908: Islamization, autocracy, and discipline** (Vol. 22). Brill. 2001.
- Taş, Hülya, **XVII. Yüzyılda Ankara, TÜSOKTAR Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi**, XXVII Dizi, Sayı 9, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2006.

Tüccarzade İbrahim Hilmi, **Memalik-i Osmaniye Cep Atlası**, Kütüphane-i İslam ve Askeri, 1323.

Türkiye Ziraat Tarihine Bir Bakış, (1938)., I. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul, 1938. Devlet Basımevi.

Unat, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, MEB Yayınları, 1964.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı İmparatorluğunun İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.

Ünal, Uğur. **II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)**. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Yücel, Hasan Ali, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1964.

Makaleler

Çadırcı, Musa. “1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma”, **Osmanlı Araştırmaları**, 1980, Sayı 1.

Ergenç, Özer. (1980). “XVII.Yüzyılın Başlarında Ankara’nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies I**, 1980.

Keskin, Özkan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Ziraat Eğitiminin Yaygınlaşması: Ankara Numune Tarlası ve Çoban Mektebi, **OTAM**, 28 /Güz 2010, ss.87-106.

Özcan, Abdulkadir. (1992). “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, **150. Yılında Tanzimat**, Ankara, 1992, s. 456-461.

Sâti, “Meşrutiyet’ten Sonra Maarif Tarihi”, **Muallim**, II/19, İstanbul, 1334, s. 654-665.

Shaw, Stanford. J. (1968). Some Aspects of the aims and achievements of the nineteenth-century Ottoman reformers. *Beginnings of Modernization in the Middle East*, 1968.

Sürelî Yayınlar

Ankara Vilayet Gazetesi No: 977 (6 Haziran 1894).

Tezler

Akyüz, Jülide, **Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII.Yüzyılda Ankara (Şer’iye Sicillerinin Sayısal ve Muhteva Analizi Denemesi)**, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2003.

Ergenç, Ö. (1973). “1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsü, Ankara. 1973.

Ansiklopediler ve Sözlükler

TDV. İslam Ansiklopedisi, İdadi Maddesi (Haz. Cemil Öztürk) Cilt 21, s. 475.

Pakalın, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1983.

İnternet Kaynakları

Fotograflar:

Ankara'da bir ibtidai mektebi: Kaynak: (1. Fotoğraf <http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/eski-ankara-fotograflar-6.html>, 5.5.2017 tarihinde alınmıştır).

Ulus'ta Kardeşler Sokak'ta bulunan Aziz Clement Fransız Koleji (1916 yangını öncesi) Kaynak (<http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/eski-ankara-fotograflar-6.html>, 5.5.2017 tarihinde alınmıştır).

Ankara Darü'l-muallimin (Erkek öğretmen Okulu binası 1947 yılında yanmıştır).

Kaynak: (Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog-anadolu-medeniyetleri-muzesi.html “Başkent’in doğuşu Ankara sunusundan alınmıştır).

Ankara Erkek Lisesi (Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog-anadolu-medeniyetleri-muzesi.html “Başkent’in doğuşu Ankara sunusundan alınmıştır).

Ankara Mekteb-i Sanayisi Kaynak: Melek-yildizturan-arkeolog-anadolu-medeniyetleri-muzesi.html “Başkent’in doğuşu Ankara sunusundan alınmıştır).

